

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 82

תמוז תשס"ט — מנחם אב תשס"ט

מכון התורה והארץ * כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:

הרב גבריאל קדוש

מערכת:

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ

רח' דוד ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מנוי לשנה - חינם

הוצאות משלוח - 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד המדע,
התרבות והספורט - מינהל התרבות,
המחלקה למכוני מחקר תורניים

©

כל הזכויות שמורות

ISSN 0793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 077-3535047

דפוס האוזר בע"מ

גבעתיים

תוכן

מאמר מערכת

5 הרב יהודה עמיחי האדם והסביבה

ארץ ישראל

7 הרב עובדיה הדאיה מכתב לגר"ש גורן

נטיעת כרמים כמצות ישוב ארץ ישראל

9 הרב אברהם סוחובולסקי

תערובת פטור וחיוב תרו"מ בעציצי משתלה

18 הרב יהודה עמיחי

ערלה

30 הרב אהוד אחיטוב חיוב ערלה בעצים שעלו מאליהם

כלאי הכרם

49 הרב יעקב אפשטיין חמשת מיני דגן בכלאי הכרם

שונות

הבאת מנחות וביכורים מכל חמשת מיני דגן

53 הרב יעקב אפשטיין

תשובות קצרות

64 הרב יהודה הלוי עמיחי

רשימת המשתתפים

מכון התורה והארץ, רב קהילת נוה דקלים בעין צורים	הרב אהוד אחיטוב
מכון התורה והארץ	הרב יעקב אפשטיין
חבר מועצת הרבנות הראשית, חבר בית הדין הגדול, ראש ישיבת המקובלים בית אל	הרה"ג עובדיה הדאיה זצ"ל
מכון התורה והארץ	הרב אברהם סוחובולסקי
מכון התורה והארץ	הרב יהודה הלוי עמיחי
מכון התורה והארץ, רב הישוב שומריה	הרב גבריאל קדוש

הרב יהודה הלוי עמיחי

האדם והסביבה

התורה מצווה אותנו "והורשתם את הארץ וישבתם בה" ומכאן שיש מצווה של יישוב הארץ, אולם מאידך התורה מצווה אותנו לשמור על הטבע והנוף, ואוסרת השחתת עצי פרי. עלינו להניח לכל עיר בארץ ישראל מגרש סביב ומקום אויר כדי שאנשים ייהנו מאויר נקי ונעים בעיר. אנו צריכים לשמר מראות וגידולים מיוחדים, כפי שהרמב"ם אומר שהדרך לאהבת ד' היא כשיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ.

כאשר שני ערכים יכולים לדור בכפיפה אחת, בודאי זו הדרך הנכונה, וכדברי החכם מכל אדם, גם מזה וגם מזה על תנח ידך. אם אפשר לגרום למצב שיישוב הארץ לא יפגע בערכי הטבע בודאי שיש להשתדל בכך. כמו כן כאשר ישנה סתירה ברורה ומוחלטת בין הערכים השונים, צרכי האדם ויישוב הארץ קודמים לכל תנאי הטבע שבארץ, שהרי כל הבריאה באה לשרת את האדם, והאדם צריך לעבוד את בוראו, ובכך משתלמת שירת הבריאה כולה דומם, צומח, חי, מדבר וישראל. על כן כאשר עומדת השאלה של התנגשות בין ערכי הצומח או החי לבין צרכי ישראל ויישובו ברור שצרכי עם ישראל קודמים.

השאלה המורכבת היא כאשר האדם על מנת לשמר את הטבע יצטרך להצטמצם או לגור במקום שאיננו חפץ, האם על האדם להצטמצם ולהדחק בשביל ערכי הטבע. האם מותר לעקור ערכי נוף לצורך הקמת יישוב?

חכמי ישראל התלבטו בשאלה האם מותר לעקור עץ פרי על מנת שאדם יגור בבית מואר יותר או ממוזג יותר. היו שאמרו שאין לעקור עצי פרי לצורך רווחת חיי

של האדם, והיו שאמרו גם רווחת יהודי בארץ ישראל היא סיבה מספיק חשובה כדי לעקור עצי פרי ממקומם.

כל הדיונים הללו הם במובן הפרטי של האדם והעץ אולם כאשר אנו דנים שבים לארץ ישראל ומקימים ערים ומושבים חדשים כאן מתווסף שיקול חדש. יישוב חדש בארץ ישראל הוא בעצמו קידוש השם. הנה נבנה עוד מקום לעבודת ד'. אין כאן שאלה של פרטית אלא ציבורית, העם שבונה את עריו יש בכך תפארת לעם, כאשר העם בונה עיר לאלוקים הרי שיש בכך תפארת לעם ולאלוקי ישראל. על כן עלינו להשתדל למנוע כל פגיעה בערכי הטבע, אולם אפילו אם חלילה ערכי הטבע ייפסדו עלינו להרבות בהקמת ערים בארץ ישראל, שבכך מתקדש שמו של עם ישראל בעיני העמים.

ימי חודש אב ימים מיוחדים לאנשי גוש קטיף. מלבד האבלות על חורבן בית מקדש נוסף לעמנו גם אבלות על חורבן יישובי גוש קטיף. עם כל הצער והכאב התקיים בנו "התנערי מעפר קומי" ורוב קהילות גוש קטיף עסוקות בהקמת היישובים החדשים בכל מקומות מושבותיהם.

פתחנו את החוברת במאמר על האדם והסביבה. סוגיה זו נדרשה לפתחנו מסיבות חיצוניות אך מעז יצא מתוק וזכינו לברר סוגיה זו מבחינה הלכתית בעלונו וגם ביום העיון האחרון בט"ו בשבט. במכתב מרתק של הרב עובדיה הדאיה זצ"ל לרב הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל אנו חוזרים על הראשונות בעניינה של ארץ ישראל. הרב סוחובולסקי כתב על ערך נטיעת הכרם כמצוות ישוב הארץ, מאמר זה נכתב לרגל נטיעת הכרם בימים אלה, ביישוב שומריה של קהילת עצמונה ת"ו.

על השאלה המעשית שנדונה במכון בענין הפרשת תרומות ומעשרות בעציצי משתלה כתב הרב יהודה עמיחי. הרב אחטוב עוסק בסוגיה הלכתית נפוצה של בעיית ערלה בעצים שעלו מאליהם. האם איסור כלאי הכרם נאמר רק על חיטה ושעורה או על כל חמשת מיני דגן? בכך עוסק הרב יעקב אפשטיין. וכן עוסק הרב אפשטיין בחיוב הבאת בכורים מחמשת מיני דגן. חותמים אנו את החוברת בסדרת שאלות ותשובות קצרות שנענו באתרי האינטרנט השונים מאת הרב יהודה עמיחי.

קיץ בריא ופורה

מערכת ארץ חמדה

הרב עובדיה הדאיה

מכתב לרה"ג שלמה גורן

ב"ה ב' מנח"א תשכ"ז

לכבוד

ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם לשם טוב ולתהלה, בארץ ובגולה **מהר"ר שלמה גורן שליט"א**, הרב הראשי לצה"ל.

הגמנ. שלום וברכה!

ראשית עלי להודות לו ולברכו מקרב לב, על הזכות הגדולה שנתגלגל על ידו ועל ידי צה"ל בכיבוש תשלוּם א"י וחלק משכנותיה, אשר אף אחד לא פילל ולא עלה על דעתו אפ' בחלוּם על הצלחה כזאת אשר לא היתה לעולם אולי רק בימי החשמונאים, אין זה אלא גבורת ה' הגדול והנורא, כי הוא איש מלחמה, ונתקיים בנו מקרא שכתוב ה' ילחם לכם, ודאי שזה קץ הגלות ואנו מבקשים שה' יחיש מהר גאולתינו ותשועת עולמים אמן.

היות שרבני הישיבה הקדושה, נפשם איזיתה, לראות במו עיניהם את ישועת ה' מקומות הכבושים, בפרט מקומות הקודש בגדה המערבית, ובשאר המקומות, להודות לה' ולהתפלל אצל הצדיקים, על שמירת חיילי צה"ל הנמצאים בגבולות, וכן להצלחתם בסיום הכיבוש עד הנהר הגדול נהר פרת, בפרט סוריא שהיתה כיבוש יחיד, ועבר הירדן של בני גד וראובן, שיצטרפו על מדינת ישראל, לכן אנו פונים למעלת כבוד תורתו להואיל בחסדו לשלוח לנו רשיון, המרשה לנו לסייר בכל מקומות הנ"ל לבצע את מחשבותינו הטובה, המסע יהיה בע"ה אחרי ט"ז באב שיתקיים בתוך ימים אלה עד ר"ח אלול אי"ה.

אנו מקוים שלא ישיב פנינו ריקם, והרשיון ישלח בהקדם בע"ה, ותודתנו נתונה להדר"ג למפרע, וה' ירים וינשא כסאו שיהיה נכון לעולם אמן.

תקותינו שהכיבוש הישראלי ימשך הלאה, אל לנו לוותר אפילו על שעל אחד כל הזמן שהיתה כבושה ע"י לא בני ברית היתה השכינה בגלות עשוקה ביד האויבים,

בפרט כל מקומות הקודש, מקומות הצדיקים שקרויים חיים הם היו בצער גדול על שהיו עשוקים בין הסט"א, עתה שנפדו ונכנסו לגבול הקדושה, אסור לנו להוציא אותם מגבול הקדושה ולהחזיר השכינה בגלות ח"ו, ולתת להם חניה בארץ, ולעבור על לא תחנם, ה' עמנו אל תיראום, אפ' על אי סיני לא לוותר, ראה במדרש תנחומא פ' מסעי שם אומר על ענין הזכרת המסעות בפסוק שהוא כדי שיקבלו שכרם שאכסנו ישראל במשך מ' שנה שהיו במדבר, עתה הגיע הזמן לקבל שכרם להתיישב ע"י ישראל, על מדינת ישראל לתכנן תכנית איך ליישב כל מדבר סיני, שהוא מחכה לגורלו לקבל שכרו ופשוט כי הוא יקבל שכרו רק ע"י ישראל ע"כ אל נא לוותר על המדבר הזה, ודאי ששם כלולו בו כל מ"ב המסעות אם יחקרו עליהם ודאי ימצאו מקומם שם, ועליהם ליישבם, אל נא לפחד משום אומה ולשון, ראה בשם הגדולים להחיד"א ז"ל מע' א אות רי"ש מ"ש על אחרית הזמן, ותורף דבריו שמה שאנו רואים קושי הגלות באחרית הימים הוא בבחינת תוסיף רוחם יגיעו, בראותם שכלתה אליהם הרעה כי עוד רגע ואינם, ואין הקושי הזה רק בבחי' זמני ולכן נתגבר היצה"ר מאוד בבחי' בעקבות משיחא חוצפא יסגי, בראותו כי כלתה אליו הרעה, ולזה נתגלה עתה לימוד הזוהר מאוד להגן עי' באורך דבריו ותמצא נחת, והעיקר צריך עתה להרבות בתפילות להתגבר על היצה"ר להכניעו, לפרוק שכינתא מגלותא, ועי' מה שהארכתי בזה, בהק' ספרי ישכיל עבדי ח"ה בדברים נכוחים למבין, וה' יעזרנו עדכ"ש בבחי' בכל דרכיך דעיהו.

אסיים ברוב עוז ושלוש לו ולכל הנלוים איתו, בפרט להרב הגאון הצדיק מר חותנו הנזיר ובנו הרב שאר ישוב הכהן ידידי וחביבי, יה"ר שה' יהפך הימים האלה לאורה ולשמחה, בבחי' שמחינו כימות עיניתנו להחיש מהר לגאלינו ולבנות בית קדשינו ותפארתינו במהרה בימינו אמן ואמן.

בכל רגשי כבוד וידידות והוקרה

עבדיה בכמהר"ש הדאיא

הרב אברהם סוחובולסקי

נטיעת כרמים כמצוות ישוב ארץ ישראל

א. ערך נטיעת אילנות בארץ ישראל

מצוות ישוב ארץ ישראל מצווה רבה היא, והיא מתפרטת למספר אופנים, להתיישבות ומגורים בארץ, וכן בזריעת ונטיעת שדותיה. נאמר בפסיקתא זוטריתא (לקח טוב) (בראשית פרק כו):

וירא אליו ה'. ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אומר אליך. שכן שכונה. ד"א עשה שכונה בארץ זרע ונטע אילנות¹:
במדרש (ויקרא רבה פ' כה) מתבאר שבנטיעת אילנות, בנוסף לקיום מצוות ישוב א"י, יש בה ג"כ אחת מהדרכים להתדבקות במידותיו של הקב"ה.
ר"י ב"ר סימון פתח (דברים יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה אותו שכתוב בו (תהלים עז) בים דרך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו, ובו תדבקו וכי אפשר לב"ו לעלות לשמים ולהדבק בשכינה אותו שכתוב בו (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתוב (דניאל ז) כורסיה שביבין דינור וכת' (שם) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי ואתה אומר ובו תדבקו אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא

1. וכן נזכר בילקוט שמעוני (פרשת תולדות רמז קיא) אל תרד מצרימה שכן בארץ עשה שכונה בארץ הוי זרע הוי נטע.

במטע תחלה הה"ד (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן, אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה הה"ד כי תבאו אל הארץ (ונטעתם כל עץ מאכל).

וכן מסופר על הרב קוק זצ"ל² שבחגיגת מטעים במגדיאל (כיום הוד השרון), נתכבד הרב בנטיעה הראשונה. וכשקם והלך לנטוע התרגש מאוד, עיניו זלגו דמעות ופניו היו כלפיד אש. כשהגישו לו את המעדר, סירב לקחתו, והתכופף ובידיו טיפל ברגבי האדמה, כשכולו נתון ברעדת קודש. אחד מהמקורבים הרשה לעצמו לשאול את הרב, מדוע הוא מתרגש כל כך? והרב השיב ואמר:

נטיעת עץ פרי בארץ ישראל, אין זו סתם פעולה חקלאית רגילה, זוהי התדבקות במידותיו של הקב"ה, שאף הוא התעסק במטע תחילה.

אך עדיין יש לברר האם גם בנטיעת כרם יין יש את כל המעלות האלו, או שמא יש בנטיעת כרם יין צדדים שליליים כפי שיבואר לקמן, ואולי ראוי להימנע מנטיעתם.

את היחס והערך לנטיעת כרם יין, ננסה ללמוד מתוך ביאור הפרשנים, את נטיעת הכרם יין הראשון שניטע ע"י נח, לאחר שיצא מן התיבה.

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה:³

התוצאה ממעשה הנטיעה לכל הדעות הייתה שלילית, נח השתכר ובן בנו כנען בן חם נתקלל. אך בביאור מה היתה הנקודה היסודית השורשית השלילית, שהביאה לתוצאה השלילית הזאת, מצאנו מספר הבנות בפרשנים.

ב. נטיעת כרם מעשה שלילי – נטיעה שאין בה תקנה

במדרש רבה נאמר (פרשה לו ד"ה ג):

ויחל נח איש האדמה, נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית

2. מועדי הראי"ה שירת האילנות עמ' רכב

3. בראשית פרק ט כ-כא

אחת, אלא ויטע כרם, ומהיכן היה לו, א"ר אבא בר כהנא הכניס עמו זמורות ונטיעות, ויחורים של תאנה, וגרופיות לזיתים. המדרש מבאר את לשון הפסוק "ויחל נח" מלשון חולין, והנקודה השלילית היסודית במעשה זה היה, שנח לא היה צריך לטעת כרם שאין בהם תקנה לעולם (תיקון לעולם), אלא ליטע מין אחר כגון ייחור של תאנה או גרופית של זית שיש בהם תקנה לעולם.

וכן כתב המזרחי (ד"ה ויחל):

בבראשית רבה משום דויטע כרם, בגנותו קא מיירי, שלא היה לו ליטע דבר שיש בו השחתה.

וכן ניתן לדייק מדברי עובר גלילאה בגמ' (סנהדרין ע"א):

דריש עובר גלילאה: **שלוש עשרה ווי"ן** נאמר בין **ויחל** נח איש האדמה **ויטע** כרם **וישת** מן היין **וישכר** ו**יתגל** בתוך אהלו **וירא** חם אבי כנען את ערות אביו **ויגד** לשני אחיו **בחוץ ויקח** שם ו**יפת** את השמלה **וישימו** על שכם שניהם **וילכו** אחרנית **ויכסו** את ערות אביהם **ופניהם וגו' וייקץ** נח מיינו **וידע** את אשר עשה לו בנו הקטן.

ומבאר רש"י (ד"ה י"ג ווי"ן): "לשון וי"ן"

הרי הקינה מתחילה כבר מהמילים "ויחל נח... ויטע כרם", נמצאנו למדים שכבר בנטיעה היה מעשה שלילי שיש לקונן עליו⁴.

אך הבנה זו קשה, כיצד אפשר לשלול נטיעת זמורות של גפן, הרי הקב"ה ציווה את נח קודם המבול להכניס זמורות של גפן לתיבה כדי לנוטעם לאחר המבול (בראשית ו כא).

ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל

ומובא במדרש (בראשית רבה פרשה לא, יד):

ואתה קח לך... ר' לוי אמר הכניס עמו זמורות לנטיעות, יחורים לתאנים, גרופית לזיתים.

4. וכן כתב בספר כד הקמח (שלחן של ארבע עמ' קז) "ובמסכת סנהדרין י"ג ויין נאמרו על היין והם נזכרים בפ' נח, וכתוב ויחל נח איש האדמה ויטע כרם, ביאורו **משעה שהתחיל לנטוע כרם עשה קדושתו חול** זהו לשון ויחל שהוא כולל לשון התחלה ולשון חילול, והנה בסיבת היין נתקלל שלישי העולם.

ג. תחילת נטיעה ע"י כרם ולא מין אחר-מעשה שלילי

אלא יש לדקדק שהנקודה השלילית היסודית במעשה זה היתה לא בעצם נטיעת זמורות של גפן ונטיעת כרם יין, אלא שתחילת נטיעת עצים לאחר המבול היה במין זה ולא במין אחר. נח היה צריך להתחיל בנטיעת מינים האחרים, ולא בנטיעת זמורות של גפן ובנטיעת כרם.
וכן כתב רש"י (בראשית ט, כ):

ויחל - עשה עצמו חולין, שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת:

איש האדמה - אדוני האדמה, כמו (רות א ג) איש נעמי:

ויטע כרם - כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים:

וכן כתב הספורנו (בראשית ט, כ):

ויחל נח- **התחיל בפועל בלתי נאות**, ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו. כי אומנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף. כמו שיקרה בחוכמות מהטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות.

ויחל נח - נעשה חולין, משום שהיה צריך לעסוק תחילה בנטיעה אחרת ולא בגפן. טעם לדבר, ההתעסקות בגפן בתחילה, מבטא את הרצון של נח ליין, שיש בו סכנות מרובות. ומן הראוי להתחיל את עבודת הנטיעה, בדבר שכל עניינו לתועלת וליישוב העולם, ולא בנטיעת כרם יין שיש בו סכנות רבות. אכן המדרש מדגיש עד כמה נח היה להוט אחר היין (בראשית רבה פרשה לו ד"ה ד):

א"ר חייא בר אבא **בו ביום נטע, בו ביום שתה, בו ביום נתבזה**,
ויתגל בתוך אהלו,

ומעיר האבן עזרא (בראשית ט, כ):

והדרש שביום שנטעו שתה מיינו, **יש לו סוד ואיננו כמשמעו**. וכן

ותהר האשה ותלד בן (שמות ב, ב), **לא היה ביום אחד:**

כוונת המדרש להדגיש, שכל עיסוקו בנטיעת הכרם היה לצורך התוצרת, לצורך שתיית היין. נח ריכז כל מחשבותיו ועיסוקו בשתיית היין, עד שלא חש באריכות

5. וכן ביאר השפתי חכמים (בראשית ט כ אות ב), עץ יוסף ד"ה נתחלל "הטעם שלא הוזה ליה להתחיל בדבר תקלה שכמה פעמים היין מביר תקלה"

הזמן שיש בתהליך זה, עד שנחשב בעיניו, שכל התהליך נעשה במיידית, ביום אחד. רעיון כעין זה מצאנו לקמן התורה, בתיאור העבודה של יעקב עבור רחל. אף שהיה שבע שנים מ"מ התורה מציינת זאת "ויהיו בעיניו כימים אחדים"⁶. וזאת משום שיעקב יעד את כל עבודתו עבור לקיחת רחל נחשב בעיניו כל הזמן שעבר כימים אחדים בלבד.

כדברי הרד"ק (בראשית כט כ):

אמר כל כך היה אוהב אותה, כי אחר שעבד בעבורה שבע שנים היה קל בעיניו כאילו עבד שבעה ימים.

ד. נטיעת כרם לכתחילה מעשה ערכי אך שתיית היין מעשה שלילי

יש פרשנים שביארו את המילה "ויחל" מלשון התחלה לא מלשון חולין. לפי הבנה זו אין לייחס צד שלילי בנטיעת הכרם אלא יש מעשה אחר של נח, וז"ל הרמב"ן (בראשית ט, כ):

וטעם ויחל - כי הוא החל לנטוע כרמים, כי הראשונים נטעו גפן, והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא "כרם", כי ברצותו **בין** לא נטע הגפן כשאר האילנות, ועשה כרם⁷:

וכן כתב הרד"ק (בראשית ט, כ-כא):

ויחל נח איש האדמה - כמו שכתבנו בפרשה ראשונה, כי נח התעסק בעבודת האדמה והתחכם בה, ועתה אחר המבול התחכם עוד לנטוע הגפנים רבים יחד ולעשות מן הענבים יין, כי עד הנה לא היו שותים יין אלא אוכלים הענבים כשאר הפירות. ונח היה תחילה לנטועי כרם. ומה שאמר ויחל נח ונטע... פירושו החל העבודה הזאת ונטע כרם... ועוד היה הסיפור הזה להזהיר על משתה היין ושלא לשגות בו, כי הוא מפסיד הדעת, כי אם ישתה חי וישתכר ממנו יגב המוח מבלבול המחשבה ויבוא לידי שיגעון. וכמה

6. בראשית כט, כ

7. וכן בפירוש הר"ן על התורה (בראשית ט כ-כא ד"ה ויחל) "ואמר שהוא התחיל לטעות כרמים, כי הראשונים היו נוטעים גפן יחידית לבד שלא מכוונים כי אם אכילת פריה, אבל נח למה שהשתוקק אל היין, נטע כרם שורות שורות, ולא הבתו היין קרה לו מה שקרה".

הפליג שלמה בגנותו (משלי כג) וכן הנביאים, לפיכך בא סיפור ממנו בתורה לספר בגנותו, כי הראשון ששתה ממנו נשתכר בו ונשתבשה דעתו עד שנתגלתה ערוותו והוא לא ידע. וישת מן היין - שתה בלא מידה עד שנשתכר ונתבזה.

מתבאר מדבריהם, שהפסוק הראשון (פס' כ) "ויחל נח איש האדמה ויטע כרם", אין שום צד שלילי. משמעות הפסוק, שנח היה הראשון הנוטע כרם יין - נטיעת גפנים רבים יחד ולעשות מן הענבים יין. כי עד הנה לא היו שותים יין אלא אוכלים הענבים כשאר הפירות. ונח היה תחילה לנוטעי כרם. ורק מהפסוק השני (פס' כא) מתחיל להתבאר מהי הנקודה השלילית שהיה במעשה זה "וַיִּשְׁתֵּי מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּרוּ וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה".

לפי הסבר זה אין חיסרון בנטיעת גפן אפילו בתחילה, קודם למינים אחרים. ואף אין חיסרון בנטיעת כרם ליין, אלא שתיית היין היא הנקודה השלילית היסודית למעשה נח.

הבנה זו מובלטת במיוחד בדברי המלבי"ם (בראשית ט, כ-כא):

ויחל נח - אמר שנח נטע כרם לא כדי לשכור ולסבאה, רק מצד שהיה איש האדמה, ר"ל אדון של האדמה שכל האדמה היתה שלו והיה מוטל עליו לעבדה ולהכינה, ונח היה בקי ואומן במלאכת האדמה ונטע כרם לטובת כלל הישוב, שהגפן חשוב וקובע ברכב לעצמו.

וישת - אבל ע"י ששתה מן יין נתגלגל ששתה יותר מדאי ונשתכר, עד שנתגלה הפך מאב הראשון שאחר אכילת עץ הדעת (שהיה גפן לדעת קצת) הכיר בגנות הערווה.

הרי שנטיעת הכרם לא רק שאין בה חסרון אלא יש בה ערך לטובת כלל הישוב, ושתייית היין יתר על המידה היא הנקודה השלילית השורשית.

מדברי הגמ' (סנהדרין ע ע"א) אפשר ג"כ לדייק שהנקודה השורשית השלילית במעשה נח היה שתיית היין ולא נטיעת הכרם וז"ל:

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם אמר רב חסדא אמר רב עוקבא, ואמרי לה מר עוקבא אמר רבי זכאי: אמר לו הקדוש ברוך הוא לנח: נח, לא היה לך ללמוד מאדם הראשון, שלא גרם לו אלא יין. כמאן דאמר אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה. דתניא, רבי

מאיר אומר: אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין.

מבאר רש"י:

איש האדמה - אמאי קרי ליה איש האדמה - על ידי שהוכיחו הקדוש ברוך הוא: היה לו ללמוד מאיש האדמה, דהיינו אדם הראשון, שהיין **קנס עליו מיתה**.

וכן המשך הגמ' שם משמע ששתיית היין הוא המעשה השלילי של נח (סנהדרין ע

ע"ב) וז"ל:

אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין אל למלכים אמרה לו: מה לך אצל מלכים ששותים יין ומשתכרים ואומרים למה לנו אל, ולרוזנים אי שכר - מי שכל רזי עולם גלויים לו ישתה יין וישתכר? איכא דאמרי: מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר? אמר רבי יצחק: מניין שחזר שלמה והודה לאמו - דכתיב כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, **כי בער אנכי מאיש - מנח**, דכתיב ויחל נח איש האדמה, ולא בינת אדם לי - זה אדם הראשון.

הגמ' משווה את מעשה השלילי של נח למעשה השלילי שעשה אדם הראשון. ובמעשה אדם הראשון כלל לא היתה נטיעה, אלא רק אכילת הגפן או שתיית היין. והשוואת הגמ' היא בין אכילת הגפן או שתיית היין של אדם הראשון לשתיית היין של נח. על כן נראה, שבעצם נטיעה גפנים ועשית כרם של נח לא היה בה שום פגם, אלא המשך המעשה "**וישת מן היין וישכר**", השתייה והשכרות היא הנקודה השורשית השלילית במעשהו של נח, ונח היה צריך ללמוד זאת מאדם הראשון ולא לשתות יין. וכן שלמה שאומר "כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי" מתייחס לשתיית היין, וכוונתו שהוא בער יותר מנח ומאדם הראשון, שלא נמנעו משתיית יין, והוא לא למד מכשלונותיהם שנבעו מיין.

ה. נטיעת כרמים ביטוי למעשה מצוותי

לעומת מה שהתבאר ממעשה נח שיש בנטיעת כרם בעייתיות מסוימת, בגמ' (בבא בתרא יד ע"א) מסופר מעשה שמבטא את הערך הגדול שיש בנטיעת כרם וז"ל: אמרו ליה רבנן לרב המנונא כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה אמר להו דילמא תורה צוה לנו משה כתב **א"ל רבא לר' זירא**

**נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמי א"ל דילמא שתים כנגד שתים
ואחת יוצא זנב**

רש"י ד"ה שתים כנגד שתים:

שתי גפנים כנגד שתים וא' יוצא זנב בכך קרוי כרם לגבי לחזור
עליו מעורכי המלחמה במסכת סוטה.
הראשונים ביארו שמעשהו של רבי ינאי היה מטעם מצוות יישוב ארץ ישראל
וז"ל הראב"ד⁸:

וכן הא דר' ינאי דנטע שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב בד'
מאה כרמי, משום יישוב ארץ ישראל הוא דעבד, ומעלים עליו
כאילו נטעה כולה

וכן באר הריטב"א (ב"ב יד ע"א) ד"ה ומאי דאסהיד:

סיפרו בשבחי דעביד הכי משום ישוב ארץ ישראל, ומשום דהווי
גוזמא דאם כן תורתן אימתי נעשית, הוצרכו לומר דדילמא
שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב דחשוב כרם לכל הלכות
כרם עבד הכי בארץ ישראל, והעלה עליו כאילו נטעה כולה.

וכן המאירי (ב"ב יד ע"א ד"ה הנוטע):

הנוטע גפנים שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב הרי זה כרם
וחוזר עליה מעורכי המלחמה כמו שיתבאר במקומו. והנוטע
הרבה מכיוצא באלו בארץ ישראל קיים מצות חבובה.

וכן נבואות הגאולה מתאפיינות בזריעת שדות ונטיעת כרמים כגון בירמיהו (פרק
לא א-ד):

כֹּה אָמַר ה' מֵצֵא חֵן בַּמִּדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב הַלֹּחֵף לְהַרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל:
מֵרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֶסֶד:
עוֹד אֶבְנֶנָּה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַפִּיךָ וְיִצְאֵת בְּמַחֲלָל
מִשְׁחָקִים: עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן נָטְעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ:

8. הובא בשיטה מקובצת ב"ב יד ע"א, וכן כתב הרשב"א (ב"ב יד ע"א ד"ה דילמא): דמשום
יישוב ארץ ישראל הוא דעביד, ומעלין עליו כאילו נטעה כולה, וכן בחידושי הר"ן (ב"ב יד
ע"א): וכן הא דר' ינאי דנטע ד' מאה כרמי שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב, משום ישוב
ארץ ישראל הוא דעבד, שמעלין עליו כאלו נטעה כלה.

וביאר הרד"ק (פסוק ד)

עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו - נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים בארצם מאויביהם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחצים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוח גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמי' ועושים אותן חולין והיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא במשתה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק:

וכן נמצא בנבואת עמוס (פרק ט יג-טו)

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וְדֶרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךָ הַזֶּרַע וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבְעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה: וְשָׁבְתִי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבְנוּ עָרִים נְשֻׁמוֹת וַיֵּשְׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יַיִנָם וְעָשׂוּ גִנוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם: וְנִטְעַתִּים עַל אֲדָמְתָם וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמְתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱלֹהֵיךָ:

הרי שנטיעת הכרם מעלה גדולה יש בה והצלחת הכרם מסימני הגאולה היא.

1. ביאור שתי ההתייחסויות לנטיעת כרם

על מנת ליישב את שתי ההתייחסויות השונות לנטיעת הכרם. מצד אחד, ממעשה ר' ינאי נמצאנו למדים שיש בדבר מצווה רבה. ומצד אחר, ממעשה נח נראה שיש בדבר צד שלילי. נראה לחלק בין שני המעשים במספר אופנים: במעשה נח הצד השלילי היה השתייה המרובה ולא במעשה הנטיעה, כפי שביארו לעיל מקצת מן המפרשים. כמו כן לשיטת הפרשים שביארו, שבנטיעה עצמה היה מעשה שלילי. יש לחלק ולומר, דווקא במעשה נח, שלא ברור שהיה בארץ ישראל (התיבה נחה על הרי אררט ושם היה נח ביציאתו מן התיבה). ואף אם היה בארץ ישראל, עדין לא התגלה בפועל, הערך של מצוות יישוב ארץ ישראל. הן מצד האישים, שלא התגלה עדיין אברהם אבינו, והן מצד הארץ, שעדין לא התגלתה קדושתה, אלא רק בימי אברהם אבינו שיצווה ע"י הקב"ה "לך לך... אל הארץ אשר אראך". אך מעשה דר' ינאי היה משום קיום מצווה רבה של יישוב ארץ ישראל.

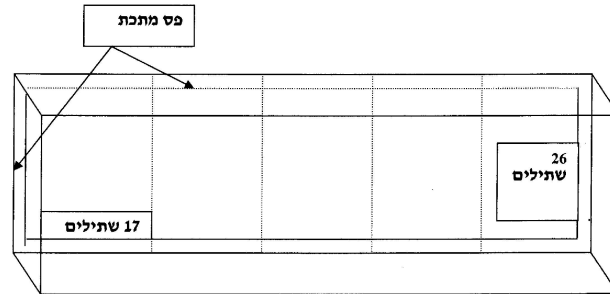

הרב יהודה הלוי עמיחי

תערובת פטור וחיוב תרו"מ בעציצי משתלה

שאלה:

במשתלה מגדלים שתילים שלאחר תחילת צימוחם עוברים לשטח ושם גדלים ונלקטים. השתילים הם בתוך תבניות קלקר (מגשים). מניחים 5 קלקרים בתוך תבנית מתכת (שלחן) שיש לה מסגרת של 1.5 ס"מ ועל מסגרת זו מונחים מגשי הקלקר, בד"כ ישנם חמישה מגשי קלקר לשלחן. כל מגש קלקר יש בו תבנית לכל שתיל ושתיל, בתחתית כל תבנית קטנה יש נקב קטן בגודל (5 מ"מ) שמשם יוצאים עודפי המים של השתיל. סך השתילים (נקבים) במגש קלקר הוא 442 שתיל. השורה החיצונית של תבניות הקלקר יש בה ברוחבה 17 שתילים (17 נקבים), ובאורכה יש 26 שתיל (נקבים), השורה החיצונה של מגשי הקלקר מונחות על גבי פסי המתכת של תבנית המתכת. כך שיוצא שכ- 222 שתילים (17 שתילים x 5 מגשים x 2 למעלה ולמטה = 170 שתילים, ועל כך עוד בשני הצדדים לרוחב האמבטיה 52 שתיל, סה"כ 222 שתיל) עומדים על מסגרת מתכת, ואילו כ 1768 שתילים עומדים נקובים מול הקרקע. השתיל שמוכן לשתילה בחממה הוא קטן ביותר אולם יש בו עלים קטנים שיש בהם טעם של הירק (חסה, כרוב, סלרי וכו'), ברור שהשתיל הנמצא במגש בזמן הגעתו לחממה עליו כבר מעבר לפסי המתכת. לאחר גדילת השתילים בחממה הכל מתעשר כאחד, אין ידיעה אלו שתילים היו על פסי מתכת ואלו לו, ונשאלה השאלה האם אין בפנינו שתי דרגות חיוב שונות, (נקוב ושאינו נקוב) וממילא אין להפריש מזה על זה.

א. ירק בקטנותו

הרמב"ם בהביאו את חיוב עונת המעשרות כתב (הל' מעשר פ"ב ה"ה):
ובירק הקישואין והדלועין והאבטיחין והמלפפונות וכל כיוצא בהן
חייבין בקוטנן כמו שביארנו, ושאר הירק שאינו ראוי לאכילה עד
שיגדיל אינו חייב עד שיהא ראוי לאכילה,
מדברי הרמב"ם משמע שרק ד' מינים אלו חייבים בקטנן, שהרי המשנה
(מעשרות פ"א מ"ג) כתבה:

ובירק: הקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות התפוחים
והאתרוגין חייבים גדולים וקטנים, ר"ש פוטר את האתרוגים
בקטנן.

על כך הקשה הירושלמי:

תמן תנינן (מעשרות פ"ה מ"ה) הלוקח שדה ירק בסוריא עד שלא באו
לעונת המעשרות חייב משבאו לעונת המעשרות פטור ולוקט
כדרכו ולוקח וכא את אמר הכין?

שאלת הירושלמי היא הרי המשנה (מעשרות פ"ה מ"ה) אומרת שלירק יש עונת
מעשרות וכיצד המשנה (פ"א מ"ג) אמרה שירק חייב מקטנותו. הירושלמי הביא על
כך שני תרוצים:

חזקיה אמר בשדה של קישואין ושל דילועין היא מתניתא.

אמר רבי זעירא אפילו תימר בשדה ירק עצמו עוד הוא יש לו גבול
משיביא שלש פתילות.

הסבירו הפנ"מ, גר"א ועוד פרשנים שלדעת חזקיה המשנה המחייבת מקטנות
היא רק בארבעת הדברים המנויים במשנה ובשאר ירקות אנו הולכים לפי עונת

המעשרות. לעומת זאת לפי רבי זעירא גם בשדה ירק יש בו עונת המעשרות והוא שיש בירק שלש פתילות, ואם אין בו שלש פתילות אין בו חיוב מעשרות כלל, וא"כ כל הירקות כלולים בחיוב מקטנותם, ודברי המשנה (מעשרות פ"ה מ"ה) שיש לירק עונת מעשרות היינו עד שיהיו בו שלש פתילות.

הריבמ"ץ, הר"ש הרא"ש הכריעו כדעתו של חזקיה שרק ד' מינים הם החייבים מקטנותם. הרמב"ם השמיט את דינו של רבי זעירא (לגבי שלש פתילות) והזכיר רק את ארבעת המינים, משמע שקיבל את תרוצו של חזקיה, שרק בארבע ירקות המנויים יש דין של בקטנן ולא בשאר הירקות. וכן בפיה"מ פרט את ארבעת המינים שחייבים בירק בקטנותו מכיוון שהם אוכל מהתחלה עד הסוף, כפי שכתב בהלכותיו, אולם לא הזכיר כלל את המושג של הפתילות, ומשמע שהכריע כדעתו של חזקיה שרק בארבע מינים אלו יש דין של קטנות וכל שאר המינים הקובע הוא עונת המעשרות. במראה הפנים (מעשרות פ"א ה"ג ד"ה חזקיה) כתב שהרמב"ם פסק כחזקיה ודברי ר' זעירא אינם אלא לדיחויא בעלמא, ודברי חזקיה הם העיקר. וכן כתב באור שמח (הל' מעשר פ"ב ה"ה) שיש להכריע כדעת חזקיה שרק ד' מינים חייבים בקטנותם, ושאר הירקות משיגיע לעונת המעשרות.

ב. שלש פתילות

הבאור הלכה (הל' מעשר פ"ב ה"ה ד"ה ושאר הירק) העלה סברא שר' זעירא איננו חולק על חזקיה אלא סובר שבשאר הירקות כשיביאו שלש פתילות, ועל השאלה מדוע הרמב"ם השמיט דין שלש פתילות תירץ שהרמב"ם סמך על כך שכתב "עד שיהיו ראויין לאכילה" וזהו שיעור שלש פתילות.

על פי הסבר זה יש לבאר את דעת רבי זעירא ומהם שלשת הפתילות שמחייבות? כתב במלאכת שלמה (מעשרות פ"א מ"ג) שלדעת ר' זעירא הכוונה היא שיביא שליש מעלי הירק, וכל עוד אין שליש מעלי הירק אין זה עונת המעשרות בירק, וא"כ ר' זעירא לא מקדים את זמן החיוב של הירק אלא מאחרו עד שיהיו שליש מעלי הירק והם מובדלין זה מזה וארוכין. וכתב המלאכת שלמה שכך פסק הרמב"ם עד שיגדיל, דהיינו שאר הירקות עונת המעשרות לדעת ר' זעירא היא שליש העלים של הירק או

9. עיין שגם ב"א של החזו"א בתוספתא כפשוטא לומד שיש לגרוס "שליש" ולא "שלש" פתילות.

שליש מגודל העלים הסופיים ולא שלש עלים. וא"כ לפי הסבר זה הרמב"ם אמנם פסק כדעת ר' זעירא שצריך שליש מהעלים של הירק מובדליו וארוכין. ועיין בתולדות יצחק בירושלמי שהסביר ג"כ כדעת המלאכת שלמה.

על כן נראה שלפי פשוט דברי הרמב"ם ירקות רגילים אינם מתחייבים בקטנותם, אלא קיי"ל כדעת חזקיה, ואפילו אם נחוש לדעת ר' זעירא הרי שצריך שליש מהעלים של הירק. הסבר זה של המלאכת שלמה מובן ביותר שהרי מנ"ל כלל לדון על שלש עלים, מהיכן נלמד המקור לשלש עלים. בשלמא שליש הגמ' (ר"ה יב ע"ב) למדה "לשלש השנים" מכאן שיש מושג של שליש (לא משנה כעת אם שליש גודל, הבשלה או זמן), אבל מניין לרבי זעירא לדבר על שלש עלים? ואין להביא ראיה מדברי התוספתא (מעשרות פ"א ה"ד) לעניין הסאה אזור וקורנית משויצואו, שהרי הרמב"ם השמיט תוספתא זו, ויתר על כן המנחת ביכורים ובחזון יחזקאל הסבירו את התוספתא שאלו דברים שלא נזרעים ולכן משויצואו מתחייבים בעונת המעשרות אבל בירק הנזרע כאן אין הולכים משויצואו אלא זמן מאוחר יותר, ולדעת המלאכת שלמה מדובר בשליש עלים.

אפילו אם נקבל את הגי' (גר"א, פנ"מ) שר' זעירא דן על שלש עלים הרי שכתב הפנ"מ שצריך שיהיה בהם שלש עלים, אולם לא קטנים ממש אלא לפחות אורך של פתילות צריך שיהיו בהם. והרש"ס הצריך שיהיו ארוכים.

ברור שהעלים בשתילי חסה אינם שליש העלים הארוכים, ובודאי לא שליש מפתיל אורך אלא הם עלים קטנים מאד.

לפי דברים אלו החיוב בעונת המעשרות בשתילים הוא או כשהביאו שליש מהעלים של הצמח ויש אומרים שאפילו כאשר יצאו ג' עלים שהם ארוכים (כג' פתילות – איננו יודעים מהם ג' פתילות) הרי שעלים אלו הגיעו לעונת המעשרות.

ג. עציץ לא נקוב שניקב

1. דעת הראשונים

עד כאן דנו לעניין עונת המעשרות כאשר תולשים את הירק לאכילה, וכפי שכתבו הר"ש והרא"ש (מעשרות פ"א מ"ד) "אם תלשן בקטן". אולם אנו דנים בשאלה האם בפנינו שתי דרגות חיוב, כאשר חלק מהעציצים היו מתחילה בעציץ נקוב, וחלק מהעציצים (כ- 222 שתיל) תחילתם בעציץ שאינו נקוב ורק סופם בקרקע שהיא נקובה.

הגמרא (מנחות ע"א) אומרת:

אמר ליה ר' חנינא בר מניומי לאביי: עציץ שאינו נקוב, מהו? אי לא

נקוב, הא לא נקוב! דלמא חזר ונקבו קא אמרת, הכא חדא זריעה היא, איחבורי הוא דקא מיחברא ועולה, התם שתי זריעות נינהו. הגמ' אומרת שרבה הסתפק לעניין מעשר של שבולת שנקצרה לאחר שליש וחזר ושתלה, אולם לא נתבאר מה היה הספק. ר' חנינא אמר שהספק של רבה הוא בעציץ שאינו נקוב, על העמדה זו אומרת הגמ' שאם הוא עציץ שאינו נקוב א"כ תחילתו בפטור וסופו בפטור ואין כאן שאלה שיכול להפריש מזה על זה, אלא שהספק הוא כאשר השליש הראשון גדל בעציץ שאינו נקוב והתוספת היא בעציץ נקוב, האם יכול לעשר מזה על זה. וכפי שהסביר רש"י:

דלמא - בניחותא חזר ונקבו קאמרת דהכי קמיבעיא לן, עציץ שאינו נקוב וגדלה התבואה במקצת ואחר כך נקבו מהו לעשורי מיניה וביה, ואם תמצא לומר לא אזלין בתר עיקר ותוספת שגדל אחר נקיבה בעי עשורי, הלכך לא מצי עשורי מן העיקר על התוספת דהוה ליה מן הפטור על החיוב או דלמא עיקר נמי מיחייב דזיל בתר תוספת לחומר לחייב את העיקר ומצי לאפרושי מיניה וביה. וכעין בעיא דרבא מיבעיא ליה דהכי משמע עציץ שאינו נקוב ונקבו מהו לתרום מלא נקוב ממה שגדל קודם הנקיבה על מה שגדל לאחר הנקיבה. חדא זריעה היא - ועכשיו כשנקבה היא מתחלת להשריש, אבל גבי בעיא דרבא שתי זריעות הן דשבולת הלכך אצטריך ליה למיבעי אי הדר מחייבא ליה תוספת לעיקר למיהדר עשורי או לא.

דברי רש"י הוסברו בשטה מקובצת (אות יז) שבעציץ שהיה לא נקוב וכעת ניקב הרי שאין זריעה מחודשת, והכל נמשך כאחד, ועל כן מתחייבים העיקר והטפל כאחד, אולם דבר זה לפי רש"י נשאר בספק, אבל הספק הוא על ההפרשה מהפטור והחלק הראשון) על החיוב, אבל ברור שהתוספת חייבת במעשרות שהרי גדלה בנקוב. וכן כתבו השפ"א (מנחות ע"א) "לפירש"י מה שנתוסף ודאי מחויב רק האיבעיא אי תרם מזה על זה", ועיין קרן אורה (נדרים נט ע"א ד"ה ותו) שהסביר כן בדברי רש"י. העולה מדברי רש"י שכל מקום שאין זריעה חדשה אלא ניקוב הרי כל שגדל לאחר מכן הוא חיוב גמור, לא נפשט הספק לעניין האם אפשר להפריש מהחלק הראשון שהוא פטור על החיוב, אבל ברור שהתוספת היא חיוב. הספק של רבא היה רק מכיוון שהיו שתי זריעות.

רבינו גרשום מסכים עם היסוד שהתוספת לאחר הנקיבה חייבת אלא שהוא סובר שאב"י פשט את הספק שגם החלק הראשון שהיה לא נקוב בתחילה כיוון שנקב לבסוף כל העלה חייב.

רש"י לא הזכיר את מועד עשיית הנקב בין אם הביא כבר שלישי או לא הביא שלישי בכל מקום אם המשיך לגדול בנקוב מפריש על הכל. גם התוס' (ד"ה חזר) כותב שלדעתו כיון שהכל מעורב ביחד, הגדל לפני נקיבה ולאחר נקיבה, א"כ בודאי שחייב הכל, ויכול להפריש כאחד על החלק שאינו נקוב ג"כ.

הירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) אמר:

רבי בון בר חיייה בעי קומי רבי זעירא זרע בעציץ שאינו נקוב ונקב, אמר ליה עכשיו נקב! לשיטת רש"י פירושו שכעת הוא נקוב, ולכן אפילו ר"ע שהולך אחר השליש הראשון ופותר כל מה שגדל לאחר שלישי², היינו בהעברה וכדו', אבל כאשר עשו נקב גם ר"ע מודה שחייבים שהרי אין כאן זריעה חדשה ולכן מחויב, וכן כתב ב"פ עינים (מנחות ע"א). הרש"ס (מעשרות פ"ה ה"ב) הסביר את הירושלמי שגם ר"ע מחייב בנקב, מכיוון שהיתרו של ר"ע ללכת אחר שלישי היינו כאשר הצמח נחשב זרוע, אולם אם איננו זרוע הרי שכעת הוא מתחייב.

לפי שיטות אלו נראה שאם יש נקב אפילו בסוף הגידול (ולאחר שהביא שלישי) התוספת בודאי חייבת ואילו לגבי העיקר נחלקו האם הם פטור או שגם זה נפשט לחיוב.

לפי הראשונים הללו אפשר להפריש מהתוספת שגדלה בנקוב על עציץ שגדל בנקוב מתחילתו, ברור ג"כ שלשיטת רש"י אפשר להפריש מהחיוב על הפטור, וכל הדיון בגמ' הוא בהפרשה מהעיקר שהוא ספק חיוב או פטור על התוספת, אבל מהתוספת רש"י לא הביא כל ספק. ברור א"כ שבנידון דין אפשר להפריש מהתוספת הגדלה לאחר הנקב.

2. דעת הרמב"ם

הרמב"ם הביא דין זה בהלכותיו וכתב (הל' תרומות פ"ה הט"ו):
זרע תבואה בעציץ שאינו נקוב והביאה שלישי ואח"כ נקבו ונגמרה

1. ירושלמי פאה פ"ד ה"ה, חלה פ"ג ה"ג, חולין קלו ע"א.

התבואה והוא נקוב הרי הוא כצומח בשאינו נקוב עד שיקבנו קודם שיביא שלישי.

הרמב"ם מחלק בין אם הביאו שלישי או לא, ומשמע שאם ניקב קודם שהביא שלישי הרי הוא מחובר, אבל אם ניקב לאחר עונת המעשרות (הל' מעשר פ"ב ה"ה) הרי שדינו כתלוש למרות שהתוספת גדלה לאחר ניקוב. המהר"י קורקוס מעיר שמדברי הגמ' (מנחות ע ע"א) משמע כרש"י שהרי לא הוזכרה בכל הסוגיא דין של עונת המעשרות ושליש אלא השאלה האם אפשר להפריש מהנקוב על שאינו נקוב. המהר"י קורקוס הוסיף שדעת הרמב"ם מבוססת על דברי הגמ' שבתבואה הולכים לפי שלישי שזה נלמד מפסוק "ועשת לשלש השנים" וכיוון שהגיע לעונת המעשרות בלא נקוב הרי שהתוספת היא כלא נקוב מכיוון שבעונת המעשרות היה לא נקוב. הכס"מ והרדב"ז כתבו שהרמב"ם למד את דבריו מהירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) אלא שהסביר את המילים "עכשיו נקב" דהיינו כיוון שניקב לאחר שלישי הרי שהוא כבר גדל בפטור ולכן אין מועילה הנקיבה ודינו כאינו נקוב. וכבר העיר השפ"א (מנחות ע ע"א) שאין הכרע מהירושלמי, וכוונתו שהרי אפשר להסביר את הירושלמי כדעת רש"י, שכיוון שעכשיו נקוב א"כ הכל כמחובר וחייב. השפ"א כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא מלשון הגמ' "חדא זריעה היא" ומכיוון שלא הייתה זריעה נוספת א"כ אנו צריכים ללכת לפי השליש הראשון ולכן התוספת פטורה. והסברא היא שכיוון וכך דרך הזריעה לכן הולכים לפי השליש הראשון ואילו כאשר יש זריעה חדשה אין זאת דרך זריעה ולכן התוספת חייבת. גם החזו"א (שביעית ס' ח ס"ק יב ד"ה הכא) כתב שהרמב"ם למד כך את דברי הגמ' (ערכין ע ע"א).

החזו"א אמר שהרמב"ם למד את דין השליש משדה שהייתה שלישי ביד הקדש או נכרי³ שמכר שדהו בסוריא לישראל לאחר שלישי שהגדל לאחר מכן פטור (תרימות פ"א ה"ז), ולכן גם לעניין נקיבה אם גדל שלישי באינו נקוב הרי הוא פטור והתוספת ג"כ פטורה. אולם כבר הקשה החזו"א שאין לדמות, מכיוון שבשלישי אצל נכרי או הקדש הרי זה אותו גידול והשנוי בבעלות, ולכן אם השליש הראשון בפטור הכל גדל בפטור, אולם בניקב לאחר שלישי יש שינוי בגידול עצמו שתחילה היה לא נקוב וכעת נקוב,

2. הקרן אורה (נדרים נט ע"ב ד"ה ותו) הקשה על דברי הרמב"ם הרי מאידך הרמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ב פסק שגם התוספת חייבת במעשרות, ומדוע כאן פטור? ונראה שדברי הרמב"ם הל' יב הם בארץ ישראל שאין קניין לעכו"ם ועל כן הכל חייב, אבל ומפריש לפי חשבון, אבל בחו"ל שאין קניין יתכן שהדין שונה.

וכפי שהירושלמי אמר "כעת נקוב", ולכן צריך להיות חייב בגלל הנקב, ורבה הסתפק בגדל באינו נקוב שעקרו ונטעו בנקוב.

מסקנת הדברים בדין עציץ שהיה לא נקוב וסופו נקוב הרי שלדעת רוב הראשונים והאחרונים (רש"י, תוס', רבינו גרשום, הר"ש סירלאו), אפילו כשנעשה נקב לאחר שליש התוספת חייבת במעשרות, ולפי חלק מהראשונים אף העיקר חייב. לשיטות אלו בימינו שמפרישים מחיוב על הפטור, אפשר להפריש מהתוספת על העיקר. לדעת הרמב"ם ניקב לאחר שליש הרי זה פטור, ויש לעיין בדבריו מניין למד זאת וכמבואר בחזו"א.

ד. גידולים חדשים

יש לברר מה הדין בירק שהיה בעציץ שאינו נקוב ולאחר שהביא שליש ניקב אולם לאחר מכן גדלו עלים חדשים לגמרי מהזרע, ברור שעלים אלו לא היו בפועל בעציץ שאינו נקוב, אלא הם היו בבכח שבגרעין (כפי שבכל גרעין יש את הפוטנציאל לכל העלים) והתפתחותם והצצתם החלה כאשר העציץ היה כבר נקוב.

ברור שהשאלה היא רק לפי שיטת הרמב"ם שלאחר שליש יש פטור מוחלט שהרי לפי רש"י, ר"ג ותוס' אין מקום כלל לדיון וברור שחייב. אולם לשיטת הרמב"ם יש לדון.

הרמב"ם כתב (הל' תרומות פ"ה הט"ו):

זרע תבואה בעציץ שאינו נקוב והביאה שליש ואח"כ נקבו ונגמרה התבואה והוא נקוב הרי הוא כצומח בשאינו נקוב עד שיקבנו קודם שיביא שליש.

מלשון הרמב"ם "ונגמרה התבואה" עולה בברור שמדובר באותה התבואה שהביאה שליש בעציץ שאינו נקוב והיא נגמרה, אבל אם תגדל כעת תבואה חדשה, דהיינו מהזרע יצא כעת גבעול חדש בכך לא עלה בדעת הרמב"ם כלל לפטור, שהרי מעולם לא הייתה בפטור. האם יש מקום לומר שעלים חדשים עד סוף כל הדורות של הצמח יחשבו כעציץ שאינו נקוב מכיוון שהזרע הוטמן באדמה כשהיה לא נקוב. בלשון הגמ' הדברים ברורים יותר "שבולת ... והוסיפה" היא עצמה הוסיפה ולא שהביאה שבולת אחרת. יסוד זה אנו גם לומדים בדברי התוס' (מנחות ע"א ד"ה חזר) שהקשה הרי הכל מעורב מה שגדל קודם ניקוב ומה שגדל לאחר ניקוב, ותיירץ "שהעיקר לא הוסיף לאחר נקיבה ומלמעלה הוסיף ענבים (ענפים) הרבה" התוס' דייק שמלמעלה הוסיף דהיינו בענפים למעלה אפשר לציין מה לפני נקיבה ומה לאחר נקיבה. כל זה בתוספת שהיא למעלה אבל בעלים חדשים אין ספק שהוא חייב לגמרי

שהרי ינקו מהנקוב, ובכך פשוט שגם עלי כרוב אלו שגדלו בשביעית של שביעית ואלו שגדלו בששית הם של ששית, ואינם נידונים כאחד כמבואר בתוס' (קידושין ב ע"ב). אין לדמות את העלים הנוספים לדין התבואה שהרי אם יקחו את השבולת שהביאה שליש הרי שלא תהיה כאן תבואה חדשה כלל, כמו כן תפוז אם יקחו את השליש הראשון שלו לא יהיה כאן גידול של תפוז, אולם בעלים שגדלו במשתלה אפילו אם יקחו את העלים היוצאים מהמשתלה ויסירוהם הרי שהזרע ימשיך להתפתח (יתכן שירגיש לא טוב), אבל תהיה התפתחות חדשה מהזרע. דבר זה יקרה בכל העלים הירוקים, אפילו פטרוזיליה נענע ושמיר אם יקצרו את העלים מכיוון שיש שורש באדמה הרי שהוא יוציא עלים וגבעולים חדשים מתוך האדמה, אין צורך בעלים על מנת לייצר גידול חדש, וכן בבצל ירוק העלים הישנים נדחקים הצידה והחדשים שיצאו מהבצל שבאדמה הם הבצלים שיאכלו בעתיד. על כן נראה שכיוון שכל העלים הללו יוצאים בגידול חדש אין צורך לחוש לכך שהעלים הישנים היו בעציץ שאינו נקוב, שהרי אין זה כבצל ופרי שאם ילקט לא יהיה כבר בצל או תפוז זה בעולם, כאן אלו גידולים חדשים היוצאים מהשורש.

ברור שאין להביא ראיה מדין הפתילה השלישית שהרי כבר כתבנו שהרמב"ם לא פסקה ולא הביאה בהלכותיו, וכמו כן המלאכת שלמה כבר הסביר שמדובר בשליש העלים של הירק שהם יגדלו אבל לא בעלים החדשים. ואדרבא מדברי המלאכת שלמה מוכח שהבינו שרק העלים שהביאו שליש הם הנאסרים בגודלם אבל לא העלים החדשים שלא היו בעולם. ומה שיש לדקדק לדעות שבירושלמי היינו ג' עלים, נראה שסברת ג' עלים נובעת ממקום אחר, וכל המבין בחכמת החקלאות יודע שמכל זרע יוצאים שני עלים פסיגים שהם אינם בני מאכל ונופלים לאחר זמן, ורק העלה השלישי הוא שיכול להאכל, ועל כן ר' זעירא בחכמתו אמר שאם לצמח יש ג' עלים ותלשם לאכילה הרי שיש כאן חשיבות של ירק המתחייב, אבל שני עלים אינם עלי אכילה כלל ואפילו אם תלשם אינם נאכלים ואין זה מתחייב במעשרות. על כן נראה שענפים חדשים שלא היו במשתלה גם לדעת הרמב"ם הרי הם חיוב גמור ואפשר להפריש מהם על הענפים החדשים שגדלו בנקוב.

ה. דעת הרמב"ם בעציץ נקוב שמונח במקום מוגבה

הדיון כאן הוא על משתלות שהשתילים עומדים על שולחנות (אמבטיה) שחלק מהנקבים שבקלקר הם כנגד המסגרת וממילא דינם כאינו נקוב וחלקם כנגד הקרקע וממילא דינם כנקובים, האם כאשר מעבירים את השתילים למשתלה אפשר להפריש מהעלים החדשים (שגדלו בשטח) בעציץ שהיה לא נקוב במשתלה על

העלים החדשים שגדלו בשטח בעציץ שהיה נקוב במשתלה. והועלתה שאלה לדעת הרמב"ם, ולפי שאר הראשונים אין כאן שאלה כלל. אולם הרמב"ם לשיטתו הרי כל מה שמנותק באויר איננו מחובר לקרקע, וכן כתבו המנח"ח (מצוה לב קוצר), האג"ט (קוצר ס"ק ו אות ה-ח). דבר אברהם (סי' כה ס"ק ג-ד) והבית דוד (סי' א דף ד ד"ה ועוד) וכן משמע בכס"מ (טומאת אוכלין פ"ב ה"ט) וחזון נחום (עוצין פ"ב). א"כ לרמב"ם לשיטתו הרי כל המשתלה היא אינה נקובה שהרי יש נתק אויר. עוד יש להוסיף את דעת הרבינו קרקש (חדושי הריטב"א גיטין ז ע"ב ד"ה באנו) שכאשר הגובה הוא י' טפחים גם הוא מסכים שנחשב להיות מנותק, וא"כ לדעות אלו אפילו אם נגיד שיש כאן עציץ נקוב ושאינו נקוב ולדעת הרמב"ם זה נמשך גם בשטח כששותלים, הרי לשיטתו הכל נידון כאינו נקוב בגלל ניתוק אויר, ושוב חזרנו שכאשר הכל נשתל באדמה הכל באותה דרגה של חיוב. כתבנו זאת כצירוף לדברים דלעיל שהתוספת שלא הייתה במשתלה וגדלה כעת בנקוב גם לדעת הרמב"ם היא חייבת.

1. תערובת

כשאנו באים לדון השאלה היא האם לדעת הרמב"ם שכתב בתבואה שהביאה שליש באינו נקוב גם התוספת היא כאינו נקוב, וא"כ שמה מפרישים בשדה מעציץ שהיה אינו נקוב במשתלה על עציץ שהיה נקוב במשתלה וא"כ הרי זה מהפטור על החיוב.

וצריך לדעת שאנו עוסקים בהפרשה בזמה"ז שהיא דרבנן ובירק דרבנן ובבית (משתלה) שלדעת הראב"ד פטור כלל מלהפריש בו תרו"מ, ואפילו לדעת הרמב"ם שמחייב בבית היינו באילן ואילו בירק גם לדעת הרמב"ם פטור, (התרוץ השני במהרי"ק), וכמו כן הקציר כולו הוא למקח והחיוב רק מדרבנן, וא"כ יתכן שמפריש מדבר שיש בו ארבע דרבנן על שלש דרבנן, ונשאלת השאלה מה הדין במקרה כזה. אנו משתדלים להחמיר שלא להפריש מדרגות חיוב נמוכות על הגבוהות כפי שכתב החזו"א (דמאי סי' ט ס"ק יב) שכיוון ועיקרו מהתורה אין להקל אפילו בתלת או ארבע דרבנן, ועיין באריכות בדברי הישועות משה (ח"ד סי' ה אות ד). אולם הוסיף שם הישועות משה:

ובהיות כן נלע"ד דאף המחמירים לא אמרו להחמיר לכתחילה להפריש מחד דרבנן על תרי דרבנן אלא כשכל אחד סוג חיוב הוא נפרד בפני עצמו, והוא ניכר וידוע בודאי שזה חיובו חמור ממשנהו, דאז נראה לעיני בני אדם כמפריש מחיוב על הפטור, אבל אין חשש

בתערובת הסוגים השונים הבלולים יחדיו בכרי אחד, ואף אחד לא יכול לוודאות עכשיו בזמן ההפרשה בידיעה ברורה מעלת החומר והפטור של כל חיטה וחיטה, אין זה בכלל מפריש מחיוב על פטור בזה שמפריש מיניה וביה של הכרי המעורבת מסוגי חיוב שונים. ועיי"ש שהאריך להביא שאפילו האוסרים הפרשה מדרגות שונות כאשר זה כבר בתערובת אין להחמיר להפריש מיניה וביה. ועיין עוד בדרך אמונה (באור הלכה תרומות פ"א ה"ח ד"ה מהיכן) שהאריך בכך לשיטת החזו"א.

ז. סיכום

1. לרוב הראשונים אין עונת המעשרות בירקות עלים במשתלה, ואם יש מקום לחייב היינו ג' עלים ארוכים בלבד ולא העלים שיצאו מהמשתלה.
2. אפילו אם נאמר שיש כבר חיוב עונת מעשרות ביוצא מהמשתלה הרי לרש"י ורוב הראשונים התוספת שגדלה לאחר הנקב חייבת ואפשר להפריש ממנה (אפשר להוסיף בנוסח שההפרשה היא מהחיוב).
3. לדעת הרמב"ם התוספת בעלה עצמו איננה חייבת ואין להפריש ממנה, אבל העלים החדשים שלא היו בעציץ שאינו נקוב הם בודאי חייבים ואפשר להפריש מהם.
4. מאידך לדעת הרמב"ם ולפי הרבה אחרונים) בגלל שזה מוגבה הרי שהכל נחשב להיות באותה דרגה של אינו נקוב ואפשר להפריש מהעציצים שעמדו על הברזל על העציצים שעומדים מול הקרקע בגלל ניתוק אויר.
5. אפילו אם נוסף ונחשוש שמא לדעת הרמב"ם יש כאן עלי פטור וחיוב, הרי החשש הוא בתערובת של הפרשה מרביעי על שלישי או מחמישי על רביעי, ולא ניכר פטור וחיוב ואין מקום להחמיר בהכי, ויכול להפריש מיניה וביה.

נספח מקצועי למאמר

בס"ד כ"ה בסיון תשס"ט

לכבוד

הרב יהודה עמיחי שליט"א מכון התורה והארץ

השלום והברכה !

בנוגע לשאלתך בנושא גידול החסה (ושאר ירקות דומים) להלן הבהרותי:
הצמח גדל במשתלה עד לגודל של כ- 6-8 ס"מ. בשלב זה יש לו כ- 5-6 עלים קטנים שמשקלם הכולל גרמים בודדים. לאחר מכן הוא מועבר לשטח הגידול בקרקע ושם הוא מתפתח במשך מספר שבועות (בהתאם לעונת הגידול). משקל הצמח (חסה) בגודלו הסופי כאשר הוא מוכן לשיווק כ- 500-900 ג'. בערך פי מאה לעומת משקלו בזמן השתילה. מבחינת צורת הגידול חלק מהעלים הראשונים שצמחו במשתלה מתנוונים ומתים וחלק מהם ממשיכים לגדול פי כמה וכמה לעומת גודלם ומשקלם ההתחלתי. בינתיים מתחילים לצמוח עלים חדשים מבסיס הצמח (דמוי שושנת עלים) ויחד עם העלים הראשונים בונים את הצמח השלם. מבחינת היחס בין העלים שהיו בתחילה (בשלב המשתלה) והמשיכו לצמוח לעומת העלים החדשים שהתווספו הרי שרוב ברור של העלים בשלב השיווק הם עלים שגדלו בשטח ולא במשתלה.

באופן דומה מתפתחים מינים אחרים כגון: בצל ירוק, פטרוזיליה, סלרי, כוסברה, סלק עלים, תרד ועוד. לעומתם ישנם מיני ירקות בהם החלק הנאכל הוא חדש לגמרי כגון: כרוב, כרובית, ברוקולי.

בברכה

מרדכי שומרון - אגרונום

הרב אהוד אחיטוב

חיוב ערלה בעצים שעלו מאליהם

שאלה

כיצד לנהוג בעץ גפן שצמח מעצמו בתוך גינה ביתית, מדובר בגינה שנשתלה לפני שלוש שנים, ובעלי הגינה זוכרים שהעץ קיים בגינה מזה כשנתיים, אך אינם מוציאים מכלל אפשרות שגם בשעה שהם נטעו את הגינה כבר צמח בה עץ-גפן זה. חשוב לציין שעד לפני כשלוש שנים, היה המקום שטח גידולי שדה (גד"ש) של אחד הקיבוצים הסמוכים למקום. השאלה היא האם לאור עובדות אלו ניתן להקל ולאכול כבר השנה מפירות הגפן, או שצריך להמתין עד שיעברו ג' שנים מאז שראו את הגפן בגינה?

הקדמה

תחילה יש לדון האם בכלל חל חיוב למנות שנות ערלה בעץ גפן זה, בשל העובדה שלפני כן היה המקום שטח חקלאי שאינו מיועד למטעים של עצי פרי? באם התשובה תהיה חיובית, ניתן יהיה לדון כיצד להתייחס לעצי פרי שקיים ספק אם הם כבר יצאו משנות ערלה?

א. חיוב ערלה כשהעצים עלו מאליהן

במשנה (ערלה פ"א מ"ב) קיימת מחלוקת האם חל איסור ערלה על פירות של עצים שניטעו לצורך שימוש הרבים, כלשון המשנה (שם):
הנוטע לרבים חייב, ר' יהודה פוטר.

לאחר מכן מביאה המשנה מקרים נוספים אשר בפשטות נראה מדבריה שחייבם בערלה אינו שנוי במחלוקת. המקרים הם: "הנוטע ברה"ר¹, והעובד כוכבים שנטע, והגזלן שנטע, והנוטע בספינה, והעולה מאיליו חייב בערלה". יוצא לכאורה מלשון המשנה שפסקה זו מוסכמת על כולם, שאף עץ שצמח מאיליו חל עליו איסור ערלה - בין שצמח ברשות היחיד ובין שצמח ברשות הרבים². אמנם בספרא (קדושים פרשה ג אות ד) מפורש שגם דין עץ הצומח מאיליו יכול להיות פטור מחיוב ערלה במקרים מסוימים:

לכם - להביא את הנוטע לרבים, רבי יהודה אומר לכם פרט לנוטע לרבים, רבי שמעון בן אלעזר משמו: הנוטע לרבים חייב בערלה, עלה מאיליו לרבים פטור מן הערלה.

השאלה היא האם דברי ר"ש בן אלעזר נאמרו רק אליבא דרבי יהודה, ואילו לדעת רבנן "עלה מאיליו חייב בערלה" כפי שנאמר במשנה, או שלפי הספרא יש מצבים שלדעת כולם "העולה מאיליו" פטור מערלה?

בכדי לבאר זאת יש לדון במה נחלקו רבי יהודה ורבנן. הנה בגמ' בפסחים וכב ע"ב-כג ע"א) מבואר שהם נחלקו בדרשת שתי המלים: "ונטעתם" "לכם", הכתובות בפסוק "כי תבואו אל הארץ... ונטעתם כל עץ מאכל שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל" (ויקרא יט). וכלשון הגמ' (שם):

לכם למה לי? - לכדתניא: **לכם** - לרבות את הנוטע לרבים. רבי יהודה אומר: להוציא את הנוטע לרבים. מאי טעמא דתנא קמא - דכתיב **ונטעתם** - ליחיד משמע לרבים לא משמע, כתב רחמנא לכם - להביא את הנוטע לרבים. ורבי יהודה - ונטעתם משמע בין לרבים

1. חיוב ערלה במקרה של "הנוטע ברשות הרבים", עוסק במקרה בו אדם נטע ברשות הרבים לצורך פרטי, שאם זה לצורך ציבורי הרי נאמר ברישא שזה נתון במחלוקת רבי יהודה ורבנן.

2. דיוק זה מבוסס על ההבנה שאם נאמר במשנה בסתמא "העולה מאיליו חייב בערלה", מובן הדבר שאין חילוק אם הוא "עלה מאיליו" ברשות היחיד או ברשות הרבים. שהרי מהמקרה הראשון המובא בסיפא "הנוטע ברשות הרבים" מוכח שאיסור ערלה אינו מוגבל רק לרשות היחיד, והוא יכול לחול גם על אילנות שניטעו ברשות הרבים (לצורך פרטי - לדעת כולם, ולצורך ציבורי "הנוטע לרבים") - מחלוקת).

בין ליחיד, ולכם - בין יחיד בין רבים משמע, הוי רבוי אחר רבוי, ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט.

ממסקנת הסוגיה עולה שלמרות שמהמלה "ונטעתם" היינו פוטרם מחיוב ערלה כשהנטיעה הייתה לצורך רבים, נאמר בתורה "לכם" ללמדנו שלא לפטור מחיוב ערלה גם כשהנטיעה לצורך רבים, לעומת זאת לרבי יהודה שתי המילים הנ"ל יכולות לרבות "נטיעה לצורך רבים", אך כיוון ששתייהן נכתבו בתורה, למדים שבכוונת התורה למעט "נוטע לצורך רבים" עפ"י הכלל ש"אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט".

הסוברים ש"העולה מאיליו חייב" ברשות הרבים - חייב בערלה

מדברי המיוחס לר"ש³ (תורת כהנים שם ד"ה והעולה מאיליו) נראה שרבי שמעון בן אלעזר שבספרא, והתנא של המשנה חלוקים בדין "עולה מאיליו ברשות הרבים". לדעת ר"ש בן אלעזר דווקא "העולה מאיליו לרבים פטור מן הערלה" אולם אדם "הנוטע לרבים" חייב בערלה. טעם הדבר ביאר הר"ש, משום שדווקא עץ ש"עלה מאיליו ברשות הרבים פטור" מערלה, היות שלא הייתה כלל "מחשבת נוטע", לפיכך הדבר היחיד שיכול לקבוע את מעמדו של העץ היא מחשבתם של הרבים; ורבים בדרך כלל מתייחסים מפירות עצים הנטועים ברשות הרבים, משום ד"אזלין בתר רוב דעות דמתייבאין מפירותיו ודעתם ליהנות מן העץ להיסק או לדבר אחר כשיצטרכו להם"⁴. לעומת זאת כשאדם שנטע "לצורך רבים", כלומר, על מנת שאנשים יאכלו מהפירות, כיוון שיש כאן "כוונת נוטע"; לפיכך "רוב דעות לא מבטלי דעת הנוטע שלא ייהנה", כלשון הר"ש, וכיוון שכוונת הנוטע לא בטלה, ממילא ממשיכה הנטיעה להיחשב עץ מאכל החייב בערלה.

בביאור שיטה זו כתב הנצי"ב ב"העמק שאלה" על השאלות (ויקרא שאילתא ק) שהיא מבוססת על דעת הגאונים שהכריעו ש"העולה מאיליו חייב בערלה", כלשונם בשאלות (שם):

3. עי' בספר על הראשונים (הוצאת שילת עמ' ע' ועמ' ע"ב) שפירוש הר"ש לספרא המיוחס לר"ש משאנץ - נתחבר על ידי רבי דוד בן קלונימוס משפירא, שהיה מחכמי אשכנז המאוחרים יותר.

4. סימוכין להסבר זה מביא הר"ש מדין המשנה (ערלה פ"א מ"א) ש"הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה" שגם שם אין מחשבתו על הפירות אלא להשתמש בעץ או בענפים.

אסיר להון לדבית ישראל למיכל מכל אילן דמפקרי פירי תלת שנין קדמאי, דכתיב: וערלתם ערלתו את פריו שלוש שנים - לא שנא דנטע ליה מינטע ולא שנא דנפיק מנפשיה (תרגום של "עולה מאיליו") אסיר, דתנן אילן העולה מאיליו חייב בערלה. והא כתיב ונטעתם?! ההוא מיבעי ליה לכדתניא לכם, להביא את הנטוע לרבים, רבי יהודה אומר לכם להוציא את הנטוע לרבים...

כתב על כך הנצי"ב (העמק שאלה שם אות א) שהגאונים הבינו שיש מחלוקת בין המשנה לברייתא והכריעו כדברי המשנה, וז"ל:

אבל רבינו (רב אחאי גאון) סבירא ליה דהברייטא דתורת כהנים דממעט עולה מאיליו, פליגא עם תנא דמתני'. ותנא דמתני' סבירא ליה; דאפילו עלה מאיליו ברה"ר נמי חייב, וכדמשמע במתני' שם, דקאי ארישא; דהנוטע ברה"ר... והביאו הר"ש ופליגא אש"ס דילן וסוגיין דמתני' ס"ל⁵.

כלומר, הגאונים אסרו "העולה מאיליו ברשות הרבים" - למרות דברי ר"ש בן אלעזר בתוספתא שאילן "העולה מאיליו ברשות הרבים פטור מערלה". זאת משום שהם הבינו שזו מחלוקת תנאים והכריעו הגאונים כדעת המשנה הסוברת בערלה שפירות "אילן העולה מאיליו ברשות הרבים" חייבים בערלה.

כך גם דייקו האחרונים שהבין הבית יוסף (וי"ד סי' רצד ד"ה הנוטע ברשות הרבים), בדעת הטור: שהרי על מה שפסק הטור (שם) ש"הנוטע ברשות הרבים לצורך עצמו", חייב בערלה, תמה הב"י (שם) מדוע לכתוב כן, הרי "אפילו הנוטע לרבים ברשות הרבים חייב דלא גרע מעולה מאיליו...".

5. הנצי"ב בהעמק שאלה (שם) מרחיב בהמשך הדברים שדעת הגאונים בשאלות (שם) סוברת כדרשת הגמ' בפסחים (כג ע"א) שגם לדעת רבי יהודה "עלה מאיליו לרבים חייב בערלה", וכל שממעט רבי יהודה הוא "הנוטע לרבים" בתוך שדהו, או "עלה מאיליו ברשות היחיד" לכו"ע. זאת לעומת "לתנא דתורת כהנים דסבירא ליה ונטעתם לגופיה אתיא - להוציא עלה מאיליו" שפטור מערלה, לדעת כולם; כפי שיתבאר בשיטת הראב"ד על התורת כהנים. כל זה כתב הנצי"ב בביאור השאלות; אך להלכה פוסק הנצי"ב באופן אחר כפי שיתבאר בהמשך.

מדברים אלו מוכח שהנחת היסוד של הב"י בדעת הטור ש"העולה מאיליו חייב בערלה", שאם לא כן הוא לא היה לומד ממנו לחייב את הנוטע ברשות הרבים. וכך אכן דייק החיד"א (ברכי יוסף יו"ד סי' רצד ס"ק יח):

מדברי מרן הללו מוכח דפשיטא ליה דדעת הרא"ש (הלכות ערלה אות ג) והטור (יו"ד סי' רצד) דהעולה מאיליו אף ברשות הרבים חייב.... ומשום הכי מקשה עליהם דאמאי פירשו חלוקת נוטע ברה"ר לצורך עצמו - הרי נוטע ברשות הרבים לרבים לא גרע מעולה מאיליו ברה"ר דחייב לדעת הרא"ש והטור?! וכן כתב הרב דרישה בכוונת מרן. ונראה דפשיטא ליה למרן הכי בדעת הרא"ש והטור מדסתמו דין עולה מאיליו דחייב.

ובאשר לשאלה מדוע הכריעו כך הרא"ש והטור, כותב החיד"א, שהם העדיפו את דעת המשנה על דעת הברייתא: "דסברי הרא"ש והטור, דנקיטין משנתנו בסתמותא ואף ברשות הרבים חייב עולה מאיליו. והני ברייתא ותוספתא דפטרי לאו הלכתא נינהו, ונקיטין כמשנתנו דחייב בין ברה"י בין ברה"ר".

הסוברים ש"העולה מאיליו ברשות הרבים" - פטור מערלה

שיטת הראב"ד (שם אות ד ד"ה ר' שמעון בן אלעזר) שהמשנה והספרא אינן חולקות אלא משלימות האחת את רעותה; כלשונו: "והאי תנא הוא דקתני לעיל; ונטעתם - פרט לעולה מאיליו, ועולה מאיליו לרבים - הוא דקא ממעט כדפרישית לעיל". כלומר, דברי רבי שמעון בן אלעזר בסיפא של הברייתא, מבארים שדעת ת"ק בספרא (שם פרשתא ג אות ב) הממעט מהמלה "ונטעתם" - פרט לעולה מאיליו, מסייג את דבריו שדווקא "העולה מאיליו לרבים" פטור, אך העולה מאיליו ברשות היחיד חייב בערלה⁶.

6. הסיבה שלמד הראב"ד שדברי ר"ש בן אלעזר אינם חולקים על התנא המובא בתחילת הפיסקה - אלא רק מסייגים את הפטור לעולה מאיליו ברה"ר - היא העובדה שבתחילת הספרא גבי הנוטע לסייג שפטרו חז"ל נאמר בספרא (שם פיסקא ג): "אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שנטע לסייג ולקורות ולעצים, דבר שהוא ראוי להם - שאין ראוי להם מנין ת"ל כל עץ". וביאר הראב"ד (פיסקא ג ד"ה אמר רבן שמעון בן גמליאל) שכוונת הספרא לומר, שלא כל מקרה "הנוטע לסייג ולקורות פטור", אלא רק כאשר מקובל לטעת עצים מסוג זה לסייג ולקורות, "אבל אם נטע אילן

כך גם למד הרמב"ם בפירושו למשנה (ערלה פ"א מ"ב ד"ה והעולה מאיליו) כשביאר שדין המשנה: "העולה מאיליו חייב בערלה", הוא ב"אילן הצומח מאיליו שלא נטעו שום אדם ובתנאי שיהיה צומח ברשות היחיד **אבל עולה מאיליו ברשות הרבים אינו חייב בערלה**". כשהוא כותב במפורש שאוקימתא זו בפירוש המשנה באה לאור דברי הספרא, וז"ל: "ועל זה אמרו בספרא ונטעתם פרט לעולה מאיליו, וכן אמרו בפירוש בתוספתא העולה מאיליו דרבים פטור מן הערלה".

אלא שבדבריו בהלכה לא הביא הרמב"ם חילוק זה במלואו, אלא פסק (הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"ה): "הנוטע ברשות הרבים או בספינה והעולה מאיליו ברשות היחיד... חייבין בערלה".

אמנם הוא פסק ש"העולה מאיליו ברשות היחיד... חייבין בערלה", אך לא ציין ש"העולה מאיליו ברשות הרבים פטור מערלה". ודנו המפרשים מה כוונתו בניסוח זה: המהר"י קורקוס (שם ד"ה והעולה) ביאר ששיטת הרמב"ם בהלכה היא כפי שפירש את המשנה, שמתוך שפסק (שם) ש"העולה מאיליו ברשות היחיד... חייבין בערלה", משמעות הדברים שהעולה מאיליו ברשות הרבים פטור. את החילוק בין המקרים מבאר המהר"י קורקוס (שם): "דמה שאמרו במשנה חייב, מיירי דעולה ברה"י **דהוא כאילו נטעו**, ודספרא מיירי דעולה ברשות הרבים כמו שאמרו בתוספתא דערלה (ה"ב) העולה מאיליו לרבים פטור". כלומר, באופן עקרוני עץ העולה מאיליו פטור, כפי שמיעטו בספרא מהמלה "ונטעתם – פרט לעולה מאיליו". אלא שאם הוא עץ "עולה מאיליו ברשות היחיד" נחשב כאילו הוא נטע אותו ברשותו, שהרי הוא מעוניין בו, לפיכך חל עליו איסור ערלה.

כך גם ביאר הרדב"ז (הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"ו) בדעת הרמב"ם: "ולא הוצרך רבנו לפרש זה שהרי כתב (ה"ה) והעולה מאיליו ברשות היחיד חייב ברשות הרבים פטור".

כך ביאר מרן רבי יוסף קארו בחיבורו כסף משנה על הרמב"ם (שם ד"ה ברה"י). וכך הוא גם ביאר אכן כך בחיבורו בית יוסף (מהדורת הטור השלם יו"ד ס' רצד סעי' כז), אלא

לסייג שאין ראוי לסייג מחשבתו בטלה **והוי כעולה מאיליו וחייב בערלה דתנן בפ"ק דערלה והעולה מאיליו חייב בערלה**". כלומר, לדעתו יש "עולה מאיליו חייב" כשזה ברה"י, ויש "עולה מאיליו פטור" כשזה ברשות הרבים. מוכח שבמקרים מסויימים ס"ל לספרא ש"העולה מאיליו חייב". לפיכך ביאר הראב"ד שכוונת הספרא להבחין בין "עולה מאיליו ברשות היחיד – שחייב", לבין "עולה מאיליו ברשות הרבים – שפטור".

שבדבריו בב"י (שם) הוא גם נשאר בתימה מדוע לא כתב הרמב"ם בפירוש: שהעולה מאיליו ברשות הרבים – פטור! וז"ל:

כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (שם) דהא דתנן העולה מאיליו חייב בתנאי שיהיה צומח ברשות היחיד אבל עולה מאיליו ברשות הרבים פטור ועל זה אמרו בספרי (קדושים פרשתא ג אות ב) ונטעתם פרט לעולה מאיליו וכן אמרו בפירוש בתוספתא (ערלה פ"א ה"ב) העולה מאיליו לרבים פטור עכ"ל ולא ידעתי למה לא כתבו בחיבורו⁷.

גם בהעמק שאלה (שאלות דרב אחאי גאון ויקרא שאילתא ק) מכריע הנצי"ב להלכה כפי שהוא למד גם בדעת הרמב"ם שהעולה מאיליו ברשות הרבים, פטור מחיוב ערלה, ורק "העולה מאיליו ברשות היחיד חייב".

7. האחרונים האריכו לדון מדוע תמה הב"י (שם): "ולא ידעתי למה לא כתבו בחיבורו" – הרי הרמב"ם כתב כן במפורש "והעולה מאיליו ברשות היחיד... חייבין בערלה" – מכלל הן אתה שומע לאו, שהעולה מאיליו ברשות הרבים פטור מן הערלה! הלחם חמודות על הרא"ש (הל' ערלה סי' ג אות ז) כתב שבאמת הבית יוסף "אגב ריהטיה לא דק ולא עיין יפה דהא כתב (הרמב"ם) בחיבורו בהדיא העולה מאיליו ברה"ר...". אך בעל כנסת הגדולה בפירושו שדה יהושע על הירושלמי (ערלה פ"א ה"א ד"ה והעולה מאיליו חייב) דחה את מסקנת הלחם חמודות, משום שאי אפשר לומר שהבית יוסף "אגב שיטפיה לא דק", אך גם השדה יהושע (שם) תמה על תמיהתו של הבית יוסף (שם), וכתב ש"כמו זר נחשב דבר, דאיך מתמיה עצמו לומר דלמה לא כתבו הרמב"ם בחיבורו והלא **בהדיא כתבו...!**"

אשר על כן הוא מבאר שתמיהת הבית יוסף על הרמב"ם הייתה מדוע כתב הרמב"ם רק את דין"והעולה מאיליו ברשות היחיד חייב". **אבל לא כתב בהדיא ההיפך דברשות הרבים פטור כמו שכתב בפירוש המשנה, השני-חלוקות: חיוב דרה"י ופטור דרה"ר וכן הוא מנהגו לכתוב דבר והפכו. ועל זה תמה הרב בית יוסף.**

אמנם גם פירוש זה קשה בעיני השדה יהושע, שאם כן מדוע "לא נרגש זה בכסף משנה ששם הוא מקור דינו של הרמב"ם!!" כאשר בעקבות זאת כתב השדה יהושע: "אי איישר חילי אמינא", שהבית יוסף, לא תמה על הרמב"ם, כי אם על הטור, שאכן לא הביא כלל את דין "העולה מאיליו".

אמנם החיד"א (ברכ"י שם) דחה הבנה זו, יעוי"ש בדבריו.

אך יש לציין שלמרות האמור לעיל אף השו"ע (וי"ד סי' רצד סעי' כז) לא פסק בסכינא חריפא ש"העולה מאיליו ברשות הרבים פטור", ודנו האחרונים בדבריו, ואין כאן מקום להאריך⁸.

כל הנידון כאן הוא בנוגע לעלה מאיליו ברשות הרבים. אך לדעת כולם "העולה מאיליו ברשות היחיד" חייב בערלה. והואיל שהנידון בשאלה הוא אודות גפן שצמחה בשטח פרטי אשר בעבר היה שטח חקלאי השייך לאחד הקיבוצים בסביבה. אין סיבה

8. השו"ע פסק: "העולה מאיליו (ברשות היחיד, חייב) במקום טרשים פטור...". יוצא שהוא לא פסק במפורש ש"העולה מאיליו ברשות הרבים", אלא כתב בסתמא ש"העולה מאיליו חייב בערלה", ובסוגריים הוסיפו "ברשות היחיד". סיבת הדבר בפשטות היא, שדעתו לפטור את "העולה מאיליו ברשות הרבים", כפי שפירש הוא עצמו את דברי הרמב"ם בחיבוריו הכס"מ והטור. אולם מאידך, דווקא בשל כך, עולה הקושי, מדוע הדבר לא נכתב במפורש אלא נכתב בסוגריים. אמנם ניתן לומר שההוספה בסוגריים בתוך דברי השו"ע בא ללמד מהי דעת מרן. אך במקרה זה, עדיין יש לשאול: הרי על זה גופא תמה הב"י מדוע "רבינו השמיטו בחיבורו", כשהדעה הרווחת היא שכוונתו לרמב"ם; ובעיקר כשיתכן שהרמב"ם אכן להלכה סובר כדעת הרא"ש ש"העולה מאיליו חייב" גם ברשות הרבים, אם כן מדוע מרן לא פסק כן במפורש?!

ונחלקו האחרונים בפרשנות דברי השו"ע: דעת הדרישה (מכון הטור השלם יו"ד סי' רצד אות ח ד"ה הנוטע, וד"ה והיה): שאכן השמטת השו"ע מכוונת, ש"אפשר דלא סבירא ליה כל זה כיוון שלא כתבו בחיבורו וכן משמע שלא הזכירו בשולחן ערוך", כלומר, יתכן שדעת השו"ע כפי שהדרישה למד בדעת הרא"ש שלהלכה גם "העולה מאיליו" ברשות הרבים חייב. ועי' באריכות מה שכתב בברכ"י (שם ס"ק יח) בדברי הדרישה.

לעומת דעת הגר"א בביאורו לשו"ע (וי"ד סי' רצד ס"ק סה) כפי שתירץ הכס"מ את דעת הרמב"ם ש"העולה מאיליו ברשות הרבים" פטור. לדעתו ההוספה בסוגריים הם דברי השו"ע, וכלשונו (שם):

"העולה מאיליו ברה"י חייב כרבי שמעון בן אלעזר בתוספתא ובירושלמי הנ"ל. וכתב הכס"מ משום דבתו"כ תניא: ונטעתם - פרט לעולה מאיליו וכדי שלא תקשה אמתני' ע"כ **צ"ל דגם מתני' כה"ג דרשב"א ברה"י היא**".

כך גם למד באר הגולה (שם אות סז), וז"ל:

"לשון הרמב"ם שם משנה ב' פרק קמא דערלה, וכתב הכ"מ שם, והוסיף רבינו וכתב ברשות היחיד כדי לתרץ מה שכתב בתוספתא פרק קמא דערלה ובספרא **דעולה מאיליו פטור דהתם איירי ברשות הרבים** וכאשר הגהתי כן הוא ברמב"ם שם". יש לציין שבכרם ציון (הלכות פסוקות ערלה פ"ו סעי' ג) הביאו את שתי הדעות הנ"ל ולא הכריעו.

לפטור מערלה בשל העובדה שהגפן צמחה מעצמה. אלא שיש לדון אודות מקום גידול הגפן, אשר בשל כך יש לדון אם יש חיוב ערלה.

חיוב ערלה כשהעצים גדלו במקום חורשין

בירושלמי (פ"א ה"א) קיימות הבחנות נוספות ביחס לדין "אילן העולה מאיליו" שהן: מקום גידולו של העץ, והכדאיות הכלכלית לטפל בפירותיו. וכך נאמר בירושלמי (שם):

ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יהוּצדק: גפן שעלתה במקום חורשין פטורה מן הערלה, אמר רבי יוסי אפילו נטעה! והא תנין העולה מאיליו חייב בערלה?! תמן; כשנטעו במקום ישוב, ברם הכא שנטעה במקום חורשין. א"ר אליעזר: הדא דתימר; כשאינה עושה כדי טפילתה, אבל אם היתה עושה כדי טפילתה חייבת.

כפי שעולה ממסקנת דברי הירושלמי; עצים הנטועים מחוץ לישוב אפילו אם ניטעו על ידי אדם, פירותיהם פטורים מערלה, באם אין כדאיות כלכלית בטיפול בפירותיהם. כך ביארו הרש"ס (שם ד"ה כשאינה עושה) והשדה יהושע (ערלה פ"א ה"א ד"ה והעולה מאיליו חייב), וכך גם ביאר הפנ"מ (שם ד"ה והתנין). לדבריו, העיקרון המנחה לחייב או לפטור מערלה במקרים אלו, נעוץ בשאלה האם העץ מוגדר; כנטוע במקום ישוב, או כאינו נטוע במקום ישוב; "בשנטען במקום ישוב" אז העולה מאיליו חייב בערלה, לעומת זאת "במקום חורשין ואינו מקום ישוב... אפילו נטען שם פטור". כך הוא גם מבאר את דברי רבי אליעזר שמחלק בין "עושה כדי טפילתה" ל"אינה עושה כדי טפילתה". כשלדעת הפנ"מ (שם) הפטור תלוי ביחס בין תנובת העץ לכדאיות לטפל בקטיפי הפירות והבאתם למקום ישוב. לפיכך "דוקא בשאינה כדי טפילתה, אם רוצה להיטפל בפירותיה ולהביאן למקום היישוב. אבל אם הוא עושה כל כך שיש בה כדי טיפולה להביאן למקום היישוב חייבת בערלה דהויא כאילו בתחילה עומדת במקום היישוב היא".

כך גם פסק הטור (יו"ד סי' רצד) כשכתב: "העולה מאיליו בישוב חייב. ובמדבר לא שנא עולה מאיליו ולא שנא נטעו אינו חייב אא"כ עושה טפילה כדי להביא פירותיו לישוב".

בפשטות דברי הטור נראה, שעץ פרי שצמח בתוך איזור מיושב חייב בערלה, לעומת זאת אם הוא צמח במדבר – כשהכוונה מחוץ למקום ישוב⁹; כאן תלוי הדבר בכדאיות הכלכלית של קטיף הפירות והבאתם למקום הישוב. אם הדבר מכסה לפחות את ההוצאות; חייב בערלה ככל עץ פרי אחר; ואם הדבר אינו מצדיק את ההוצאות הוא פטור מערלה¹⁰.

היחס בין "מקום חורשין" ל"רשות הרבים"

עד כה עסקנו בשני סוגים של פטור מחיוב ערלה:

א. עצים שעלו מאליהן ברשות הרבים – דבר השנוי במחלוקת פוסקים.

ב. עצים הנטועים מחוץ למקום ישוב.

השאלה היא האם שני סוגי פטור אלו עולים בקנה אחד? קיימת סברא לומר ששני סוגי פטורים אלו, אינם מתיישבים האחד עם השני. זאת משום שלדעת הספרא ופרשת קדושים (שם) כל עץ "העולה מאיליו ברשות הרבים", פטור מערלה, אפילו הוא צומח במקום ישוב, ואפילו הוא צומח במקום הראוי לנטיעת עצים. ואילו לדעת הירושלמי (פ"א ה"א) דווקא אם "עלתה במקום חורשין פטורה מן הערלה", אבל "העולה מאיליו חייב בערלה... כשנטעו במקום ישוב".

אולם הרמב"ם (הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"ו) פסק להלכה את שני סוגי הפטור בהלכה

אחת:

העולה מאיליו במקום טרשים פטור, אפילו הנוטע במקום שאינו

יישוב פטור, והוא שלא יהיה עושה כדי טיפול שמטפל בפירותיו עד

שמביאן ליישוב, אבל אם היה עושה כדי טיפולו חייב בערלה¹¹.

9. ברור הדבר שמהמושג מדבר בהקשר זה הוא "מחוץ" – לשון "דברא", וראה עוד ביצה (פ"ה מ"ז): "אין משקיין ושוחטין את המדבריות אבל משקיין ושוחטין את הבייתות, אלו הן ביתות?

הלנות בעיר, מדבריות? הלנות באפר", כשהכוונה מחוץ לתחום העיר.

10. בהסבר הדבר; ראה רש"ס פני משה, שדה יהושע (שם) שעץ כזה דינו כעץ פרי שניטע לסייג ולקורות שפטור מערלה, כפי שנתבאר לעיל.

11. הרמב"ם גרס "העולה מאיליו במקום טרשים", ולא גרס "העולה מאיליו במקום חורשין", והעיר על כך הרדב"ז (שם ד"ה העולה) וכי כל מקום ישוב שיש שם סלעים יהיה פטור מן הערלה, לכך הוא מתקן את הגי' ברמב"ם כפי גירסת הירושלמי "מקום חורשין" שהכוונה ליער שהוא בודאי מקום שאינו מיושב.

הרמב"ם פסק כרבי יוסי בירושלמי ש"גפן שעלתה במקום חורשין פטורה מן הערלה...", גם אם נטעו אותה בכוונה תחילה. כשלפי זה שני סוגי הפטור שהוזכרו עד כה, טעמם שונה, ומשום כך אינם סותרים האחד את השני, כפי שמדקדק השדה יהושע (ערלה פ"א ה"א ד"ה והעולה מאיליו חייב) בלשון הרמב"ם (שם):

א. "העולה מאיליו במקום טרשים פטור, אפילו הנוטע במקום שאינו יישוב" - **סיבת הפטור היא מקום נטיעתם** - ולפיכך הם פטורים אף כשניטעו בכוונה תחילה על ידי בני אדם.

ב. "העולה מאיליו ברשות הרבים אינו חייב בערלה" - סיבת הפטור העיקרית היא העובדה ש"עלו מאליהן" ולא ניטעו בכוונה. לפיכך אדם שנטע עצים ברשות הרבים - נטיעותיו חייבות בערלה.

רשות היחיד שמחוץ למקום ישוב

לאור האמור לעיל עולה השאלה מה דין של עצים הנטועים מחוץ למקום ישוב, שאין כדאיות כלכלית להביא את פירותיהם לתוך הישוב - בין שניטעו בכוונה וכל שכן שעלו מאליהן כמו במקרה הנידון בשאלתינו?

אכן יש המדייקים מדברי הרמב"ם; שפטור זה חל גם על עצים הנטועים בשטח פרטי מחוץ למקום ישוב, כשאין כדאיות כלכלית להביא משם את הפירות. וכפי שדקדק הרדב"ז (פ"י ה"ו ד"ה העולה) בדעת הרמב"ם (שם):

העולה מאיליו במקום טרשים¹² וכו' אפילו היה מקום הטרשים שלו פטור שאם הוא של רבים מאי איריא משום שהוא מקום טרשים אפילו שלא במקום טרשים העולה מאיליו לרבים פטור. והכי איתא

12. יש לציין שבירושלמי של הרדב"ז הייתה הגירסה: "העולה במקום חורשין פטור", "העולה במקום **טרשין** פטור", ועל כך הוא הקשה: "אלא דקשיא לי מאי שנא טרשין דפטור והלא חברון טרשין היא (כתובות קיב וש"נ) וכי נאמר שהיא פטורה מן הערלה! אלא ודאי טעות סופר הוא **וכן להיות חורשין** והוא היער והכי איתא בירושלמי (ה"א) ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יהוצדק גפן שעלתה במקום חורשין פטורה מן הערלה. א"ר יוסי אפילו נטעה. והתנינן העולה מאיליו חייב בערלה? תמן שנטען במקום ישוב ברם הכא שנטען במקום חורשין א"ר אלעזר הדא דתימר כשאינה עושה כדי טפילתה אבל אם היתה עושה כדי טפילתה חייבת. והם דברי רבינו". ועי' בברכ"י (יו"ד סי' רצד ס"ק יח בסופו) שיישב קושיית הרדב"ז על גירסת הרמב"ם.

בירושלמי (פ"א ה"ב) הנוטע לרבים חייב בערלה עלה מאליו פטור. ולא הוצרך רבנו לפרש זה שהרי כתב (ה"ה) והעולה מאליו ברשות היחיד חייב ברשות הרבים פטור.

סיכום דעת הרמב"ם

בנוגע לעצים שנמצאים בתחום ישוב – אם ניטעו על ידי אדם חייבים בערלה. אך אם הם צמחו מאיליהן – תלוי הדבר אם הם ברה"י או ברה"ר: אם הם צמחו ברשות היחיד נוהג בעצים אלו איסור ערלה, אך אם הם ניטעו ברשות הרבים אין על עצים אלו איסור ערלה.

עצים שצמחו מחוץ למקום ישוב – חיובם בערלה תלוי אך ורק בכדאיות הכלכלית של הבאת הפירות מחוץ לעיר אל תוך תחום העיר או הישוב (הובלה, מרחק, תשלום לפועלים וכדו') – דין זה אמור אף אם העצים נשתלו בכוונה תחילה על ידי בני אדם. ובאופן פשוט אך אם צמחו בשטח פרטי מגודר (רשות היחיד) הנמצא מחוץ למקום הישוב.

גם השו"ע (יו"ד ס' רצד סעי' כז) פסק את הפטור של "נוטע במקום שאינו ישוב", כפטור בפני עצמו, וז"ל:

העולה מאליו (ברשות היחיד, חייב). במקום טרשים, (פ' סלעים חזקים וקשים), פטור. אפילו הנוטע במקום שאינו ישוב פטור, והוא שלא יהיה עושה כדי טיפול שמטפל בפירותיו עד שמביאם לישוב. אבל אם היה עושה כדי טיפול, חייב.

אף שגם השו"ע לא ציין מה דין "רשות היחיד שמחוץ למקום ישוב", בפשטות נראים הדברים כפי שנפסק בקובץ הלכות כרם ציון (ערלה פ"ז סעי' ד) שהפטור של "מקום חורשין" או של "מקום טרשין" הוא גם בשטח פרטי, וז"ל: "אילן שעלה מאליו במקום טרשים דהיינו סלעים חזקים וקשים – אפילו ברשות היחיד פטור"¹³.

13. עי' בגידולי ציון (שם אות ח) מדוייק בשם הגר"א זלזניק, שכאשר הפטור הוא בשל סוג המקום כגון "מקום טרשים" כתב שפטור בסתמא, ומשמע שאפילו ברה"י. אך כאשר הפטור הוא בשל העובדה שעלה מאיליו כאן הפטור הוא רק ברשות הרבים.

לפי זה יוצא שבמקרה הנידון שלנו אם היינו יודעים שהעץ התחיל לצמוח בשדה הגד"ש, היה דינו כעלה מאיליו ב"מקום חורשין" או "מקום טרשים" - שמחוץ לשטח הישוב, ולא היה צריך כלל למנות לו שנות ערלה. אלא שזה עצמו הספק במקרה שלנו, שמא היא התחילה לצמוח אחרי שהוקמו הבתים. ואז יהיה דינה כ"עולה מאיליו ברשות היחיד" במקום ישוב שחייב לכו"ע בערלה, והספק הוא האם כבר עברו עליה שנות ערלה.

דין ספק ערלה בארץ-ישראל

במשנה (ערלה פ"ג מ"ט) נאמר: "ספק ערלה בארץ ישראל אסור וכו' ". משנה זו הובאה בגמ' (ברכות לו ע"ב; קידושין לח ע"ב; ושם לט ע"א). המשנה מדרגת את חומרת איסור ערלה במצב של ספק; לשלושה מקומות:

- א. ארץ-ישראל ב. סוריה שמעמדה הוא כ"כיבוש יחיד" ג. חוץ-לארץ כמו מתוך דברי הפוסקים נמצינו למדים שספק ערלה מחולק לשני סוגי ספקות:
  - א. ספק ערלה כש"איתחזק איסורא" - תוצרת שהגיעה ממטע שבחלקו יש נטיעות ערלה.
  - ב. ספק ערלה כש"לא אתחזק איסורא" - תוצרת של מטע או עצים בודדים שקיים ספק אם הם עברו את שנות הערלה.
- למעשה, כל ההבדל בין שני סוגי הספק הנ"ל, קיים בכל הנוגע לספק ערלה בחו"ל¹⁴. אולם בנוגע לספק ערלה בארץ-ישראל אין הבדל בין סוגי הספק הנ"ל. לפיכך

14. קיימות שתי שיטות בפוסקים כיצד להתייחס למצב של ספק ערלה בחו"ל, כש"לא איתחזק איסורא":

יש הסוברים שיש להקל בספק זה; כגון מטע שלם בחו"ל, שיש ספק אם עברו עליו שנות ערלה - שמהלכה זו למדים שניתן גם לישראל עצמו ללקוט משם. כן כתב: "ומשמע דבשכל הכרם ספק אם עברו עליו ג' שנים מותר (בחוצה לארץ) ללקוט ביד. כך נראה לי לפרש דברי רבינו".

ולכאורה דבריהם נכונים גם ביחס לדברי השו"ע שפסק בסתמא (יו"ד סי' רצד סעי' ו): "כרם שהוא ספק ערלה, בארץ ישראל, אסור; ובסוריא, מותר, ואין צריך לומר בחוצה לארץ".

אמנם כתבו חלק מהאחרונים שגם בספק כזה אפילו שהוא בחו"ל אסור לישראל ללקוט ביד. כן ביאר הש"ך בדעת הרמ"א (שם יו"ד סי' רצד סעי' ט - בשם הטור הרא"ש והמרדכי קדושין) שאחר שפסק השו"ע (שם סעי' ט) שמותר לקנות בחו"ל מגוי שיש לו גם עצי ערלה

בכל ספק ערלה בארץ-ישראל בין מטע שחלק מנטיעותיו הם עצי ערלה ו"איתחזק איסורא", ובין מטע שיש ספק הלכתי אודות המטע עצמו אם הוא חייב בערלה או פטור מערלה ("לא איתחזק איסורא") נוהגים בפירותיו כפירות ערלה.

דברים אלו נפסקו במפורש ברמב"ם (מאכא"ס פ"י הי"ב) ובשו"ע (ו"ד סי' רצד סעי' יז), בלשון זו: "כרם שהוא ספק ערלה... בארץ ישראל אסור", כשלקורא מן הצד נראים הדברים ככפילות לשון, שהרי גם בהלכה הקודמת הם הביאו את חילוקי הספק במקומות השונים – כשהשאלה במקומה עומדת מדוע חוזרים על אותו דין מיד לאחר מכן.

אלא שאם נתבונן על מקור הדברים נראה ששאלה זו אינה קשה כלל, שהרי מקור הדברים הוא בתוספתא (ערלה פ"א ה"ח):

ספק הערלה בארץ ישראל אסור בסוריא ובחוצה לארץ מותר... הרי שנמצא נטועה קטנה בתוך שדהו ספיקו בארץ ישראל אסור בסוריא ובחוצה לארץ [מותר].

וגם עצי היתר, הוסיף הרמ"א ש"כל שכן שכרם שהוא ספק ערלה שהוא מותר". בטעם שבמצב כזה הסברא יותר להקל ביאר הגר"א (שם ס"ק לד):
"כרם כו'. ואפ' לוקט ביד מותר וכ"כ כ"מ והטעם דוקא ביש בו נטיעות של ערלה ודאי אתחזק איסורא משא"כ כה"ג וכמ"ש (כריתות י"ח א') באשם תלוי דאינו חייב אלא בחתיכה מב' חתיכות...". כלומר, אם מקילים בחו"ל בספק ערלה אף במצב בו "אתחזק איסורא" היינו שידוע שיש לפנינו ישנם שני כרמים אחד של עצי ערלה ואחד של פירות שאינם ערלה, רק שהספק הוא מהיכן הפירות הגיעו אליי. כל שכן שנקל במצב בו קיים ספק אם יש כאן עצי ערלה או שאין כאן עצי ערלה. משמע מהגר"א שלדעתו גם הרמ"א מיקל במקרה כזה שישראל ילקוט ביד בחו"ל. אולם עדיין קושיית הש"ך (שם ס"ק כא) ששאל על דברי הרמ"א: "צריך עיון למאי כתבה; הרי זה מבואר בדברי המחבר סעיף עשירי!! בשל קושיה זו ביאר הש"ך (יורה דעה סימן רצד ס"ק כא) שבדיוק בנקודה זו חולק הרמ"א על השו"ע. שאכן לדעת הרמב"ם (שם הלכה יא-יב) והשו"ע (שם סעי' ט-י) מחמירים שהישראל לא ילקוט ביד בספק ערלת חו"ל רק כשיש באותו כרם נטיעות שהן בודאי ערלה, ונטיעות מותרות. אולם בכרם שהוא עצמו נתון בספק – אכן מותר גם לישראל עצמו ללקוט באופן ישיר. ואילו לדעת הרמ"א (שם סעי' ט) אין הבדל בין המקרים בשניהם מותר לקנות מהנכרי שלוקט מאותו כרם, אך שהישראל לא ילקוט בעצמו. לפיכך כתב הרמ"א גם בספק ערלת חו"ל ש"איתחזק איסורא" מתירים לקנות כשהגוי המוכר לוקט בפנינו. כל שכן שבספק ערלת חו"ל ש"לא איתחזק איסורא", שיהיה מותר לקנות מנכרי המוכר הלוקט בפנינו.

שמה נאמר שגם בתוספתא יש כפילות? מבאר הגר"א שאלו שני מקרים שונים: החלק הראשון של ההלכה בתוספתא (שם) עוסק בספק ערלת חו"ל כש"אתחזק איסורא", ואין אנו יודעים מהיכן מקור הפירות, וזאת התירו חז"ל בחוץ לארץ כשהגוי לוקט עבור ישראל.

לעומת זאת החלק השני של התוספתא עוסק בספק ערלה "כשלא איתחזק איסורא", היינו בנטיעה אחת קטנה שאיננו יודעים מה גיל הנטיעה, שלמרות שבחו"ל פשוט שהדבר מותר שהרי "לא אתחזק איסורא", עם כל זאת בארץ-ישראל אף ספק כזה אסור באיסור ערלה.

כך גם פירש החסדי דוד (ערלה פ"א ה"ח ד"ה והא דקתני תו) שהחידוש בדין זה "דאפילו לא איקבע איסורא כלל, אלא שמצא נטיעה קטנה בתוך שדהו ומספקא ליה אם היא של ערלה, אפילו הכי אסור בארץ". כך גם פירשו הרדב"ז (הל' מאכלות אסורות פ"י הי"ב) הכס"מ (שם הי"א) את לשון הרמב"ם והשו"ע (שם): "כרם שהוא ספק ערלה... בארץ ישראל אסור", שהכוונה למצב בו קיים ספק אם עברו על העץ שנות ערלה – שבכל זאת החמירו בנוגע לפירותיו.

ספק ערלה בזמן הזה

השאלה היא האם למרות זאת ניתן להקל בספק ערלה גם בארץ-ישראל – בימינו. כשהשאלה היא שמא כל הסיבה שחז"ל עשו הבחנה בין ארץ-ישראל לחו"ל זהו רק בשל ההבדל בין ערלת ארץ-ישראל שאיסורה מן התורה, לבין ערלת חו"ל שאינה אסורה מן התורה אלא מהלכה למשה מסיני. לפי זה אולי יש מקום להקל בספק ערלה בזמן הזה גם בארץ-ישראל שהרבה מן המצוות התלויות בארץ, אינן נוהגות בה מן התורה, ומצאנו בשל כך קולות מסוימות בהן?

התשובה לדבר היא שראשית וקבלה הייתה בידם להקל בספק ערלה. אמור לעיל שהמשנה מבחינה בין ארץ-ישראל לחו"ל נאמר רק בזמן שביהמ"ק קיים השאלה האם יש סברא לחלק בין ספק ערלה בזה"ז לספק ערלה בזמן הבית. והנה נחלקו האחרונים בשאלה זו. לדעת המשנה למלך (שם) הדבר תלוי במחלוקת ראשונים; דהיינו יש ראשונים הסוברים שחיוב ערלה גם בזה"ז הוא מן התורה ולפיכך מחמירים בספק ערלה בארץ-ישראל גם בזה"ז, לעומת זאת יש ראשונים שמדבריהם יוצא שאין שום מצווה מהמצוות התלויות בארץ שנוהגת בימינו מן התורה וערלה בכללם. דברי המשנה למלך מבוססים על מחלוקת הראשונים מדוע לא נוהגת מצוות תרו"מ בזה"ז; שלדעת התוס' (ובמות פא ע"ב) אכן לפי שיטות חלק מהראשונים המקילים בספק ערלה בזה"ז הדבר נתון במחלוקת ראשונים. שהוא

משום שזהו ספק דאורייתא, כפי שכתב המשנה למלך (שם) לפיכך לדעתו לאותם ראשונים הסוברים שקדושה שנייה בטלה בחורבן ביהמ"ק השני, אזי גם ספק ערלה בא"י מותר משום שלדעתו זהו ספק דרבנן שהוי לקולא, וז"ל:

ספק ערלה וכלאי הכרם בא"י אסור. אליבא דמאן דאית ליה דתרומה בזמה"ז מדרבנן משום דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא וס"ל ג"כ דעזרא לא קידש לעתיד לבא כלאי הכרם בזמן הזה אף בא"י אין איסורו כ"א מדרבנן דכי היכי דבטלה קדושת הארץ לגבי תרומה ה"נ בטלה לגבי כלאי הכרם כ"כ התוס' בפ' הערל (דף פ"א) ד"ה מאי יע"ש. ונראה דה"ה לחדש אליבא דמאן דאית ליה דחדש בח"ל מדרבנן דה"ה בזמה"ז אף בא"י לא אסור כי אם מדרבנן וכן ערלה דקי"ל דבח"ל ספיקה מותר משום דכך נאמרה הלכה למשה בסיני בזמה"ז אף בא"י ספקה מותר משום דבטלה קדושת הארץ.

אכן סימוכין לסברא זו ניתן למצוא בדברי המשנה למלך (הל' מאכא"ס פ"י הי"א) התולה דין זה במחלוקת ראשונים: באופן שלדעת התוס' (יבמות פא ע"א ד"ה מאי) הסוברים שכלאי הכרם בימינו הם מדרבנן, כמו שחייב תרו"מ בימינו הוא מדרבנן. מדייק המשל"מ (שם) מדבריהם שלאחר חורבן ביהמ"ק השני בימי טיטוס ימ"ש, בטלה הקדושה השנייה שנתקדשה הארץ בימי עזרא – בכל הנוגע לחיוב מצוות התלויות בארץ מן התורה. ולפיכך הוא מסיק שלדעתם גם דין ערלה אינו נוהג בארץ-ישראל בזמן הזה מן התורה ולפיכך ניתן להקל בספק ערלה בזה"ז גם בארץ-ישראל, וכלשונו:

אליבא דמאן דאית ליה דתרומה בזמה"ז מדרבנן משום דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא וס"ל ג"כ דעזרא לא קידש לעתיד לבא; כלאי הכרם בזמן הזה אף בא"י אין איסורו כי אם מדרבנן. דכי היכי דבטלה קדושת הארץ לגבי תרומה, הכי נמי בטלה לגבי כלאי הכרם כן כתבו התוס' בפרק הערל (דף פ"א) ד"ה מאי יע"ש. ונראה דה"ה לחדש (כוונתו לאיסור חדש) אליבא דמאן דאית ליה דחדש בח"ל מדרבנן דה"ה בזמה"ז אף בא"י לא אסור כי אם מדרבנן. וכן ערלה, דקיימא לן דבח"ל ספיקה מותר, משום דכך נאמרה הלכה למשה בסיני בזמן הזה אף בארץ-ישראל ספקה מותר משום דבטלה קדושת הארץ.

אולם למרות דברי המשנה למלך לא ניתן לנהוג כך למעשה, מכמה סיבות:
סיבה א': המשל"מ אמר את דבריו רק בדעת בעלי התוס' (שם), אך הוא מסכים שלדעת הרמב"ם הסובר שקדושה שנייה שנתקדשה הארץ בימי עזרא לא בטלה, וחיוב תרו"מ בימינו הוא מדרבנן רק משום ש"אין כל יושביה עליה". אך ערלה וכלאים חיובם הוא מן התורה גם בימינו שהרי במצוות אלו לא נאמר התנאי שיהיו "כל יושביה עליה"¹⁵ משום כך אף אם עפ"י התוס' ניתן להקל בספק ערלה בזה"ז – מכל מקום לדעת הרמב"ם וההולכים בשיטתו לא ניתן להקל בספק ערלה בזמן הזה.¹⁶

סיבה ב': יש גישה בפוסקים החולקים על הסברו של המשל"מ בדעת התוס'. ולדעתם רק על באיסור כלאים סוברים תוס' (יבמות פא ע"ב ד"ה מאי) שהוא נוהג מדרבנן בזה"ז. אך בנוגע לאיסור ערלה גם דעת התוס' (שם) שחיובו מן התורה בזה"ז. טעם הדבר הוא משום שלדעתם איסור ערלה אינו מותנה בכיבוש הארץ; כפי שדייקו המפרשים מלשון המשנה (ערלה פ"א מ"ב): "עת שבאו אבותינו לארץ... נטעו אף על פי שלא כבשו חייב"¹⁷, ואף דעת הסוברים שחיוב ערלה מותנה בכיבוש הארץ הוא לא פקע לאחר מכן.¹⁸

לכל האמור לעיל יש לצרף את העובדה שהשו"ע שכידוע פסק להלכה רק הלכות הנוגעות לזמן הזה, ובכל זאת פסק שבארץ-ישראל מחמירים בכל האופנים של ספק ערלה – משמעות דבריו שהלכה זו נוהגת גם בזמן הזה מן התורה.¹⁹

15. משום שתרומה הוקשה לחלה מה שאין כן ערלה (שו"ת מהרי"ט ח"א סי' כה, ועי' מלבושי יו"ט שם ותורת הארץ פ"ט אות מג ומנ"ח מצוה רמו).
16. אכן ויש המבארים כן גם בדעת הרמב"ם (כך ביאר הרה"ג ישראל יעקב פישר זצ"ל ב"אבן ישראל" על הרמב"ם מאכא"ס פ"י הי"א עפ"י הצ"ח ברכות לו ע"ב); ולדעתם חיוב ערלה נוהג בימינו רק מדרבנן מהטעם שאין "ביאת כלכם" שהרי גם במצוות ערלה נאמר: "כי תבואו", אך הגישה המקובלת שאין כן דעת הרמב"ם.
17. ודנו על כך בהרחבה האחרונים בשו"ת שאילת דוד (ח"א קונטרס ענייני שביעית); חזו"א (ערלה סי' א אות יד).
18. כך דעת מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל בשיטות הפוסקים בספרו ארץ חמדה (ח"א עמ' פז סי' י).
19. כמו כן דברי המשל"מ עצמם טעונים בירור גם בהבנת התוס', שאף נאמר שלדעתם אכן ערלה בזה"ז חיובה הוא מדרבנן – האם ניתן להקל בשל כך בספק ערלה בארץ-ישראל? והלא מצאנו לגבי חלת ארץ-ישראל בזה"ז שאף שהיא מדרבנן לא הקלו בה כמו בחלת חו"ל. כפי שניתן להוכיח ממה שפסק השו"ע (שם סעי' א) את הקולות של חלת חו"ל, שדינה

מנין שנות ערלה

לגבי מניין שנות ערלה פסק השו"ע וי"ד סי' רצד סעי' ה', וז"ל:

הא דאמרינן שלאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית כל הפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט יש להם גם כן דין ערלה אע"פ שנגמרים אח"כ – דווקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחילתה; שכיוון שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה, לפיכך החמרנו עליה בסופה, הא לאו הכי לא. וכך דעת הגר"ע יוסף שליט"א שעץ שעברו עליו שלוש שנים שלימות מעת נטיעתו, אזי הפירות שיחנטו בין א' תשרי לט"ז בשבט דינם כפירות נטע-רבעי ומותר לאכלם אחרי פדיון נט"ר (שו"ת יביע אומר ח"ט סי' קח).

אך המנהג המקובל שמניין שנות הערלה של העץ מסתיים רק כשיתחילו לחנוט פירות על העץ, אחרי ט"ו בשבט של השנה הרביעית למניין שנות הערלה, וכדעה השניה שפסק השו"ע וי"ד סי' רצד סעי' ה', שכתב: "יש אומרים שלא שנא", וכוונתו שיש הסוברים שאף אם עברו על העץ יותר מג' שנים, רק הפירות שחונטים לאחר ט"ו בשבט דינם כפירות נטע-רבעי.

אולם במקרה שלנו שיש כמה ספקות, ניתן להקל שאם ידוע שעברו על העץ שלוש שנים שלמות מהזמן שבו הוא היה נטוע באופן ודאי – ניתן להפריש מן הפירות תרו"מ ללא ברכה – ולחלל נטע-רבעי על מטבע ללא ברכה, כיוון שיש ספק אם חל על פירות אלו דין נטע-רבעי.

סיכום:

- א. עצים שצמחו מאליהן ברשות היחיד הנמצאת בתחום הישוב – חייבת בערלה.
- ב. עצים שצמחו מאליהן ברשות הרבים – למרות שהדעה הרווחת בפרשנות דברי הרמב"ם שפירותיה מותרים באכילה – למעשה הספק לא הוכרע.
- ג. עצים שצמחו מאליהן במקום טרשים או שדה חריש מחוץ לישוב – אפילו שהיא

"שמותרת לכהן טהור (מטומאת קרי), רשאי לאכלה עם זר על שלחן אחד, לפי שאינה מדמעת ואפילו נתערבה שוה בשוה. ומותר לבטלה ברוב...", וביאר הש"ך (שם ס"ק א) ש"דוקא חלת ח"ל שעיקרה אינו אלא מדרבנן אבל חלת א"י אפי' בזמן הזה אע"פ שאינה אלא מדרבנן כיון דעיקרא מדאורייתא אינו בכלל זה וכמו שנתבאר בסימן הקודם ודוקא בחלת ח"ל הקילו בכך".

רשות היחיד – אם אין כדאיות כלכלית להביא מהשדה את הפירות – פטורים מערלה.

ד. נטיעה עצמחה מאליה בארץ-ישראל בתחום הישוב וקיים ספק אם הפירות צמחו אחרי שלוש שנים – עדיין פירותיה אסורים.

ה. גם בזמן הזה מחמירים בספק ערלה בארץ-ישראל.

במקרים אלו ניתן לצרף את דעת הפוסקים שניתן למנות ג' שנים שלמות ממועד הנטיעה – והפירות שיחנטו לאחר מכן יהיו מותרים, באכילה לאחר הפרשת תרו"מ מספק וחילול נטע-רבעי מספק – ללא ברכה.

הרב יעקב אפשטיין

חמשת מיני דגן בכלאי הכרם

שאלה

האם איסור זריעת שאר מיני דגן (כוסמין שבולת שועל ושיפון) בכרם הוא כחיטים ושעורים או שדינם כירקות?

תשובה

א. נאמר במסכת פסחים (לה ע"א וכן במנחות ע ע"א): "תנא: כוסמין מין חיטין, שיבולת שועל ושיפון - מין שעורין".
ובארו בירושלמי ובעקבותיו בראשונים שהמדובר לגבי הצטרפות עיסות של אדם אחד להפרשת חלה אם נגעו העיסות זו בזו.
לעומת זאת לגבי כלאי זרעים נאמר במסכת כלאים (פ"א מ"א): "החטים והזונין אינן כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון" ...
ובארו בירושלמי שהמדובר בזוגות שדוקא זוגות אלו אינם כלאים זה בזה. אבל חיטים עם כוסמין הם כלאים וכן שעורין עם כוסמין ושיפון וכד'.
הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ב) פסק שעוברים על כלאי הכרם מן התורה בכל מיני ירקות, ולפי שיטתו אין משמעות לכל הברירה. כיון שבין אם חמשת מיני דגן באים כדגן או כירק אסורים בכרם.
אמנם בספר יראים (ס' ע"ו) כתב:

ומתסרי באכילה, דכתיב לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש וגו'
ודרשין פן תוקד [אש] ותניא נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה
להלן איסור הנאה אף כאן איסור הנאה ובכלל הנאה ישנו לאיסור
אכילה. ואמרינן במנחות פ"ב [ט"ו ב'] קנבוס ולוף אסרה תורה שאר

זרעים דרבנן. פי' קנבוס ולוף לבד ה' המינים. וטעמא דכתיב לא תזרע כרמך כלאים, פי' לא תזרע זרעים הדומים לכרמך והיינו ה' מינים וקנבוס ולוף שהאוכל תלוי בראשם כאשכול בכרם, משא"כ בשאר זרעים. **וקנבוס ולוף לא בא להוציא ה' מינים** דהא אשכחן בכמה מקומות בתלמוד אסור ה' מינים בחולין באותו ואת בנו ובפ' ראשית הגז ובקדושין פ"א בכולהו תניא ר' יאשיה אומר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד.

עולה מדברי היראים שנאסרו בכלאי הכרם **מן התורה** רק חמשת מיני דגן וקנבוס ולוף, ושאר זרעים אסורים מדרבנן. עוד עולה מדבריו **שכל חמשת מיני דגן אסורים בכרם** באותה מידה אף שכוסמין ש"ש ושיפון לא נאמרו במפורש. וכן כתב בספר הישר לר"ת (חידושים, ס' תקיט):

ונר' למורי לפרש קנבוס ולוף אסרה תורה. זה שזרע כרמו של חבירו סמדר משאר זרעים היו. כי ה' מינין אסורין מן התורה. כל שאר זרעים אינן אסורין אלא מדרבנן. ובא התלמוד ללמדנו כי קנבוס ולוף אסרה הכרם כחמשת המינין. או בשביל שהן נקראין שדה או מטעם אחר. ושמא יש דרשה שהיא מרבתי לכלאי הכרם כחמשת המינין. כי המליאה (מאי) משמע כמו מלאתך ודמעך לא תאחר שאינו אלא בה' מינין. ואין לנו לדקדק אלא שזה כלל דבר כי שאר הזרעים אינן בכלל המליאה בכלאי הכרם חוץ מהקנבוס ולוף. אלא עד שיזרע קנבוס ולוף וחרצן כחיטה ושעורה וחרצן. ולא דווקא נקט חטין ושעורין. מעתה צא ודקדק כל ענייני כלאי הכרם וכלאי הזרעים. כל הזרעים אסורין בכרם מדרבנן.

והכפתור ופרח (פרק נו - כלאי הכרם) הביא את מחלוקת הראשונים וכתב:

מה שאנו אומרים מחטה ושעורה וחרצן הוא הדין שני מיני ירק וחרצן או זרע אחד ירק וזרע אחד תבואה עם החרצן במפולת יד הרי זה לוקה מן התורה, ודוקא בקנבוס ולוף וכיוצא בהם שנגמרים עם תבואת הכרם, אבל שאר זרעים אסורין מדרבנן, וזה כדברי הר"ם (פ"ה ה"ג). וא"ד **שאר זרעים דרבנן דוקא שאינן מחמשת המינים אבל חמשת המינים דאוריתא נינהו** מדקאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן. והראב"ד פירש דהאי דאמור רבנן קנבוס ולוף אסרה תורה דוקא לאסרינהו בהנאה אבל בזריעה שאר זרעים נמי אסורין מן התורה.

ובשלטי גבורים (סוף פרק קמא דקדושין) כתב בשם הרי"א ז"ל:

ויש מגדולי החכמים שאומרים שחמשת מיני תבואה אינן אסורים
בחרצן משום כלאי כרם אלא מדברי סופרים ואפילו בארץ, וקנבוס
ולוף אסורים מן התורה עם החרצן כמו מחמשת מיני תבואה עכ"ל.
וראיה נוספת לכך שכל חמשת מיני דגן אסורים בכרם ממסכת כלאים (פ"א מ"ט):
הזורע חטה ושעורה כאחת ה"ז כלאים רבי יהודה אומר אינו כלאים
עד שיהו שני חטים ושעורה או חטה ושתי שעורים או חטה ושעורה
וכוסמת.

מפרש רבי עובדיה מברטנורא:

עד שיהיו שני חטים ושעורה - טעמא דר"י משום דכתיב (ויקרא יט)
שדך לא תזרע כלאים וסבר דקרקע בלא זרע לא אקרי שדה ומשמע
לא תזרע כלאים בהדי שדך שנזרע כבר, וכן (דברים כב) לא תזרע
כרמך כלאים לא תזרע כלאים דהיינו שני מיני זרעים בהדי כרמך ולא
מחייב בכלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. ואין
הלכה כרבי יהודה. דקרקע אף על פי שאינה זרועה קרוי שדה אבל
אינו קרוי כרם בלא חרצן, הלכך הזורע חטה ושעורה כאחד חייב
משום כלאי זרעים, ואינו חייב משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה
ושעורה וחרצן במפולת יד.

המדובר בכלאי זרעים ור' יהודה מפרש את איסור כלאי זרעים כר' יאשיה בכלאי
הכרם שהן הכרם והן השדה צריכים להיות קרויים כרם ושדה כדי שיעבור עליו
בזריעת שני מינים שהם כלאים ביניהם וכלאים עם הגדל בשדה. ולכן אם זרע שני
חיטין ושעורה אחת או חיטה שעורה וכוסמת יחדיו עובר בכלאי זרעים. משמע
שהכוסמת היא כלאים עם חיטה ושעורה והיא נותנת לזריעה זו דין כלאים. ונראה
שה"ה לכלאי הכרם שלפי ר' יאשיה ולר' יהודה צריך שיהיה כלאי זרעים וכלאי הכרם
במפולת יד ולכן אף כוסמת עם חיטה או עם שעורה וחרצן אסורים בזריעה ומקדשים
בכרם.

וכך כתב החזו"א (כלאים ס"א א אות יג):

נקטינן לדינא דחמשת מיני דגן וקנבוס ולוף הוי כלאים בכרם מה"ת
לכו"ע, והשאר בין קטניות ובין ירקות ובין זרעים אינן מה"ת, למאי
שצדדנו לפרש, אבל למאי דפירש מרן ז"ל כל ירק הוי מה"ת, ויש
מקום לומר דגם כל קטניות הוי מה"ת כיון דמידגן ופול המצרי דוקא
אימעט וצ"ע. ולענין איסור דרבנן נראה דראוי להחמיר כדעת

הראב"ד הר"ש והר"ן דכולהו אסירי ולא הותר רק דבר שאין כיו"ב מקיימין. ומיהו כיון דדעת התו' דלמאי דקיי"ל כר' יאשיה בלא מפולת יד לעולם מותר ובמין אחד גם דעת הר"ן כן, ונהי דבתבואה מחמרינן אבל באלו שהן דרבנן יש מקום להקל כדעת התוס' דבמין אחד או בלא מפולת יד מותר לזרען ואין מקדשין אבל אחר דסתם בשו"ע כדעת הר"מ כבר קבלנו עלינו להחמיר ומיהו בזרעים יש מקום להקל ממ"נ דלדעת הר"מ אין בהן איסור כלל ולדעת התו' מותר במין אחד, ולפ"ז מותר לזרוע קטניות בכרם וצ"ע.

עולה מדבריו שעכ"פ חמשת מיני דגן אוסרים בכרם ומקדשים.

הרב יעקב אפשטיין

הבאת מנחות וביכורים מכל חמשת מיני דגן

שאלה

האם מותר להביא מנחות ציבור ויחיד, לחם הפנים וביכורים מכל חמשת מיני דגן, או מנחות מחיטין, ועומר ומנחת סוטה משעורין?
השאלה עולה לגבי כוסמין, שבולת שועל ושיפון, האם הם מין חיטה ושעורה וכאשר לא ניתן להביא מה'אב' ניתן להביא מ'תולדתו' או שהם מינים שונים לגמרי ואין להביא מהם כלל.

א. הצטרפות חמשת מיני דגן

במשנה במנחות (ע"א) נאמר:

החיטין, והשעורין, והכוסמין, והשיבולת שועל, והשיפון - הרי אלו חייבין בחלה, ומצטרפין זה עם זה, ואסורים בחדש מלפני הפסח, ומלקצור מלפני העומר. אם השרישו קודם לעומר - העומר מתירן, ואם לאו - אסורין עד שיבא העומר הבא.
ובגמרא נאמר על המשנה: "תנא: כוסמין מין חיטים, שיבולת שועל ושיפון מין שעורין".

1. כך לשון הרש"ס - חלה פ"א ה"א. לא נקטתי עמדה בשאלת זיהוי המינים שהיא שאלה נפרדת.

מפרש רש"י:

כוסמין מין חיטין - לענין חלה איצטריך כדאמרינן במסכת חלה החיטין אין מצטרפין עם הכל חוץ מן הכוסמין השעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החיטין, והאי דתנא ליה הכא משום דמתני' איירי בחלה וקתני ומצטרפין זה עם זה ואתא תוספתא לפרושה. כלומר, רש"י מבאר שהמיון של הבריתא שכוסמין מין חיטין, ושיפון ושבולת שועל מין שעורין, הוא דוקא לגבי הצטרפות להפרשת חלה. כאמור בריש פרק ד בחלה: שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה אפילו הם ממין אחד פטורים ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלם במינו פטור. איזה הוא מין במינו החטים אינן מצטרפות עם הכל אלא עם הכוסמין והשעורים מצטרפות עם הכל חוץ מן החטים, רבי יוחנן בן נורי אומר שאר המינים מצטרפין זה עם זה.

ופרש ר' עובדיה מברטנורא:

החטים אינן מצטרפות עם הכל - אם היו שתי עיסות אחת של חטים ואחת של מין אחר מחמשת המינים, ואין באחת מהן שיעור חלה ונושכות זו בזו.

השעורים מצטרפות עם הכל - אף עם הכוסמין, ואע"ג דמין חטים הן, לאו דוקא מין חטים אלא מין שעורים ואף מין חטים, והכי פרישנא לה בריש פ"ק.

שאר המינים מצטרפין זה עם זה - כגון כוסמין ושבולת שועל ושיפון. והלכה כר' יוחנן בן נורי.

עולה שבנגיעת עיסה בעיסה עיסת חיטין מצטרפת לעיסת כוסמין בלבד, ועיסת כוסמין, עיסת שבולת שועל ועיסת שיפון מצטרפות עם עיסת שעורין, וכן כוסמין שבולת שועל ושיפון מצטרפים לעניין חלה בנגיעת עיסות. כמו"כ נאמר במשנה במנחות שכולם אסורים בחדש קודם העומר ומותרים לאחר הבאת העומר. לא מבואר מה דינו של קמח מג' מיני דגן אלו למנחות.

נאמר במשנה בפסחים (לה ע"א): "אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל"..." ובגמרא מובאת אותה ברייתא: "תנא: כוסמין מין חיטין, שיבולת שועל ושיפון - מין שעורין".

ומסביר תוספות (פסחים לה ע"א):

כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין - רש"י פירש לענין דאין תורמין ממין על שאין מינו ור"י אומר דבמנחות בפרק ר' ישמעאל (דף ע.י) מוכח בהדיא דברייתא לענין חלה מיתניא. יש מקשין דתנן במסכת חלה (פ"ד מ"ב) החיטה אינה מצטרפת עם הכל חוץ מן הכוסמין והשעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן החיטין אלמא כוסמין בהדי שעורין שפיר דמי ואומר ר"י דכוסמין מין חיטין כלומר אף מין חיטין וכל שכן מין שעורין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין ולא מין חטין. והא דתניא התם בריש המסכת חמשה דברים חייבין בחלה החיטין והשעורין והכוסמין ושיבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה אומר ר"י דמשני בירושלמי כאן בנשך וכאן בבלול פי' בנשך שכל אחת ואחת נעשה עיסה בפני עצמה ואחר כן נשכו ונתחברו יחד התם ודאי אין מצטרפין כולם אלא כמו שמפורשין בבלול שכל הקמחים נילושים יחד ועשו מהן עיסה בהיא כולם מצטרפים דחשבינן כולם כאחד.

מן התוס' כמה נקודות הקשורות לשאלה בה אנו עוסקים. ראשית התוס' וכן ראשונים אחרים² הקשו על רש"י שפרש בפסחים (בניגוד לפירושו במנחות) את היות הכוסמין מין חיטין לענין הפרשת תרו"מ, והקשה מהמשנה בראש כלאים בה נאמר שהחיטין והזונין, השעורים ושיבולת שועל, הכוסמין והשיפון אינם כלאים זב"ז, ובירושלמי נאמר שכל זוג אינו כלאים זב"ז בלבד, אבל עם חבריו הוי כלאים. ובמסכת תרומות נאמר שכל שהם כלאי זרעים אין מפרישים מזע"ז וא"כ משמע שאין מפרישים תרו"מ מכוסמין על חיטין. ומתוך עפ"י הירושלמי שהמדובר על הצטרפות לענין הפרשת חלה, כאשר העיסות נוגעות זו בזו ('נשוד'). ואז כאמור בפ"ד בחלה וכפי שהובא לעיל ההצטרפות היא לפי דמיון העיסות. אבל אם בללו את קמחן כל חמשת המינים ('בלול') מצטרפים לחיוב הפרשת חלה.

2. דברי תוס' ביחס להצטרפות מיני דגן נאמרו ע"י רבים מן הראשונים (תוספות מנחות ע"א ד"ה תנא, סה"י לר"ת (חידושים ס' שלד וסי' תקיב), ר"ש ורא"ש ריש חלה, פסקי חלה לרשב"א שער א ד"ה טו, אור זרוע ח"א הל' חלה סימן ריד, רבינו ירוחם - תולדות אדם וחוה נכ"א ח"ג, ריטב"א פסחים לה ע"א, מאירי פסחים לה ע"א).

ב. הבאת מנחות מכל חמשת מיני דגן

הר"ן על הרי"ף (פסחים ט ע"ב - י ע"א) כתב:

כוסמין מין חטים. ליכא למימר דלענין מצה וחמץ מיתניא ולומר שהללו מצטרפין אבל לא חטים ושעורים, דהא תניא בכריתות ובמנחות (דף עה, ב) לקט מכולן כזית ואכלו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא יוצא ידי חובתו בפסח ועל כרחין מכולן אכולהו חמשת המינין קאמר, **וליכא למימר אמנחות קאמר דהא כל המנחות באות מצה ושמע מינה דכולהו חמשת המינין מצטרפין למצה**, הילכך ודאי לא לענין מצה קאמר ופירש"י ז"ל דלענין תרומה קאמר דכל שהן ממין אחד תורמין מזה על זה ולא נהירא דהא תנן במסכת תרומה דכל שהוא כלאים זה עם זה אין תורמין מזה על זה ובריש מסכת כלאים מוכח דחטין וכוסמין כלאים זה בזה דתנן התם החטין והזונין אינם כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל והכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה אלא ודאי לענין חלה מיירי הכא. דאע"ג דלענין תרומה אין הכוסמין ממין חטין לענין חלה כיון שעיסותיהן דומות כדאמרין בירושלמי מצטרפות כל שהעיסות נושכות זו את זו כי היכי דמהניא בלילה לצרף אפי' חטין עם השעורין אע"פ שאין עיסותיהן דומות כמו שאכתוב בסמוך בס"ד ודאמרין הכא כוסמין מין חטים לאו למימרא דלא הוי מין שעורים אלא אף מין חטין קאמר מדתנן במסכת חלה החטים אין מצטרפין עם הכל חוץ מן הכוסמין והשעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החטים אלמא כוסמין מצטרפין עם השעורים אלא ודאי ה"ק **כוסמין אף מין חיטין אבל שבולת שועל ושיפון מין שעורים ולא מין חטים** ומיהו ה"מ בנשוק בעלמא כלומר שכל אחת ואחת נעשית עיסה בפני עצמה ואחר כך נשוכו ונתחברו אבל בבלול כלומר שכל הקמחים נלושו יחד ועשו מהן עיסה מצטרפין דתנן התם בריש מסכת חלה ה' דברים חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה ורמיא לה בירושלמי אהא דתנן חטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין ומשני כאן בנשוק כאן בבלול וכדפרישית.

כאמור, הר"ן מסכים עם תוס', ובתוך דבריו כתב: "ועל כרחין מכולן אכולהו חמשת המינין קאמר, וליכא למימר אמנחות קאמר דהא כל המנחות באות מצה ושמע מינה דכולהו חמשת המינין מצטרפין למצה הילכך ודאי לא לענין מצה קאמר...". היינו, הר"ן אגב שלילת האפשרות שכוסמין מין חיטין לענין מנחות, משמיע שכל חמישה מינין מצטרפים למצה **למנחות**. ומכך שלא דחה אפשרות פחרוש כזו משמע מדבריו שהיתה לו ה"א שהמדובר בהבאת מצה מחמישה מיני דגן למנחות. וכן משמע בתוספות (מנחות עה ע"ב ד"ה ליקט) שכתב: "ליקט מכולן - אחמשת המינים קאי ובפסח, והא ליכא למימר דאמנחות קאי דקתני אם חמץ הוא וכל המנחות באות מצה כך פירש בקונטרס". ועל' במנחת חינוך (מצוה י) שהבין כן ברש"י (בברכות לז ע"ב) שכל חמישה מיני דגן מצטרפים למנחות, וכ"כ הרשב"א בשם רב האי גאון (ברכות שם).

וכן המאירי (פסחים לה ע"א) כתב:

ואף שם בסוף פרק ואלו מנחות ע"ה ב' אמרו לקט מכלן כזית ואכלן בחמץ ענוש כרת ובמצה יוצא ידי חובתו ופירושה על חמשת המינין, שאם על חמש מנחות כמו שפירשו רבים, חמץ מאי בעי גבייהו והרי כל המנחות באות מצה, ואם על עשר שבתודה הבאים חמץ הרי לחמי תודה אינם בכלל פתיתה ועוד היאך יוצא בהם ידי מצה והרי מצה המשתמרת לשם מצה בעינן ולא לשם קרבן אלא בחמשת המינין נאמרה ומעתה עיקר הפירוש כוסמין מין חטים להצטרף עמהם לשיעור חלה מדמיון עיסותיהם...

לכאורה, כל הראשונים שדבריהם הובאו כאן, היו צריכים לומר שאין מביאים מנחות מכל חמשת מיני דגן, אלא אך מחיטה (=כמעט כל המנחות, שתי הלחם ולחם הפנים) ושעורה (עומר וסוטה). מכך שהראשונים לא דחו אפשרות כזאת על הסף, משמע שניתן להביא מנחות מכל חמשת מיני דגן.

במשנה בריש חלה (פ"א משניות א ו-ב) נאמר:

חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה ואסורין בחדש מלפני הפסח ומלקצור מלפני העומר ואם השרישו קודם

לעומר העומר מתירן ואם לאו אסורין עד שיבא העומר הבא³. האוכל מהם כזית מצה בפסח יצא ידי חובתו כזית חמץ חייב בהכרת נתערב אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח. הנודר מן הפת ומן התבואה אסור בהם דברי רבי מאיר וחכמים אומרים הנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן וחייבין בחלה ובמעשרות.

בתלמוד ירושלמי (חלה פ"א ה"א) נאמר:

רבי יודה בר פזי בשם רבי יונתן דרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא היא, דתני רבי יוחנן ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר יכול תביא מן הכוסמין ושיבולת שועל והשיפון ודין הוא ומה אם החיטים שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר **כוסמין ושיבולת שועל והשיפון שלא כשרו לשאר כל המנחות** אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר השעורין יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות וכשרו למנחת העומר לא אם אמרת בשעורין שמנחת סוטה באה מהן תאמר בכוסמין ושיבולת שועל ושיפון שאין מנחת סוטה באה מהן יצאו החטים מן הכתוב, וכוסמין ושיבולת שועל והשיפון מקל וחומר.

הלימוד של ר"י בנו של ריב"ב מובא אף בספרא ויקרא דבורא דנדבה פרשה יג ד"ה פרשתא יג אות ה, והוא מלמד שפרט לשעורה כל שאר מיני דגן פסולים לקרבן העומר. ר' יהודה בן פזי מביא ברייתא זו כדי להוכיח שמשנת ריש חלה היא בשיטת ר"י בן ריב"ב המחשיבה כל מין מחמשת מיני דגן כמין בפנ"ע ולכן צריך לימוד מיוחד שמנחת העומר אינה באה משאר מיניו. בירושלמי דוחים שאי"צ ללמוד מן הכתוב ומק"ו את פסולן של שאר המינים לעומר שכן: "והכא שעורה אביב אמר שיבולת שועל אביב לא אמר". בתוך הברייתא של ר"י בן ריב"ב מובא בסתמא שכוסמין שבולת שועל ושיפון **פסולים לשאר מנחות** ולומדים ק"ו למנחת העומר. ומשמע שהדבר ברור ומקובל, וכל ההו"א היתה אך לגבי מנחת העומר.

והגמרא ממשיכה: "ברם כרבנין שלשה מינין הן השיפון מין כוסמין, שיבולת שועל מין שעורים". היינו, לפי ר"י בן ריב"ב כל הארבעה מינים האחרים פסולים

3. ע"כ כמשנת מנחות.

למנחת העומר, אולם לפי חכמים חמשת המינים נחלקים לזוגות לפי חלוקתם בכלאים: חיטין (וזונין), שעורים ושבולת שועל, כוסמין ושיפון. ולפי חכמים רק שלשה מיני דגן הם: חיטין, שעורין שכלולים בהם שבולת שועל והמין השלישי הוא כוסמין שכלול בו שיפון. ולפי דברי מפרשי הירושלמי (רש"ס, פני משה ותולדות יצחק) עולה ששבולת שועל מותרת למנחת העומר כדין שעורה! ולשיטתם אין גורסים במשנה חמישה דברים, והם נחלקים לשלשה כחלוקתם לכלאי זרעים (ועל פירוש הרידב"ז שפרש בדרך אחרת לפי גירסת הגר"א). וא"כ דמיונם החיצוני הוא הקובע אף לגבי מיונם להבאת מנחות. ולכן חיטין שבן זוגם הוא הזונין נותרו יחידים להבאת מנחות מהם, אולם שבולת שועל הכלולה בשעורים מותר להביא ממנה את מנחות השעורים – עומר וסוטה. בשדה יהושע משמע ששבולת שועל פסולה לעומר.

לגבי שאר מנחות מצאתי בספרי (פר' פינחס פיס' קמב⁴) לימוד מפורש:

סולת מן החיטים, אתה אומר סולת מן החיטים או אינו אלא מן השעורים וכוסמים ושבולת שועל ושיפון תלמוד לומר סולת חטים תעשה אותם (שמות כט, ב⁵), הואיל ונאמרו סלתות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא מן החיטים אף פורטני בכל סלתות שבתורה שלא יהו אלא מן החיטים.

ולפי"ז כל מנחה שצריכה להיות מן הסולת היא דוקא מסולת חיטים ולא סולת כוסמין או סולת שבולת שועל ושיפון וכן לא מן השעורים. לא מבואר מספיק האם בשאר מיני דגן אין הקמח הנקי נחשב לסולת, או שהתורה הגדירה דוקא סולת חיטין ולא מינים אחרים.

והלימוד רמוז ברש"י (פסחים לה ע"א ד"ה אוסר): "...דאין מנחה באה אלא חטים דכתיב (שמות כט) סולת חטים תעשה אותם, חוץ ממנחת העומר, שאינה באה אלא שעורין [וכן] מנחת סוטה".

וכ"פ הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פ"ב ה"ב): "וכל המנחות סולת חיטין חוץ ממנחת סוטה ועומר התנופה שהם מן השעורים".

נמצא אפוא, שאע"פ שמינים אלו הם מיני חיטין ושעורין בכ"ז אין מביאים מהם מנחות (וכן לחם הפנים) משום שהתורה ציוותה דוקא על סולת חיטים. ועדיין צל"ע אם

4. הפסוק נאמר בציווי על קרבן התמיד.

5. הפסוק נאמר בציווי על כניסת אהרן ובניו לכהונה.

הביא מנחה מסולת כוסמין האם יצא י"ח רק שלא קיים פרט במצוה אבל אינו מעכב את המצוה, או שכיון שלא נעשית כמצותה לא יצא י"ח וצל"ע.

ג. הבאת כוסמין שבולת שועל ושיפון בשבעת המינים

בתוספתא (ברכות פ"ד ה"ו) נאמר:

פת שעורין ופת כוסמין מברך על של שעורין והלא כוסמין יפין מן השעורין אלא שהשעורין ממין שבעה וכוסמין אינן ממין שבעה. נימוק זה יש בו דבר תמוה שכן אם משייכים את ג' המינים שלא נמנו בשבעת המינים (כוסמין, שבולת שועל, שיפון) כמין חיטיין או מין שעורין הרי הם כלולים בתוך שבעת המינים. וכך כתב הטור (או"ח סי' רח): "וה' מיני דגן שהן חטים ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון שהן גם כן חשובין שנשתבחה בהן ארץ ישראל שכוסמין הן מין חטים ושבולת שועל ושיפון הן מיני שעורים".

ברייתא זו מובאת בלשון זו בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א), ברמב"ן (ברכות לט ע"ב), רשב"א (ברכות מא ע"א), רא"ש (ברכות פ"ו סי' כא), ראב"ה (ח"א סי' קיא, שו"ת סי' קנא), אבודרהם (ברכת הלחם, זימון, ברכת המזון). וכן הטור (או"ח סי' קסח) פסק: "פת שעורין ופת כוסמין מברך על השעורין כיון שהוא מין ז' אע"פ שהכוסמין יפין יותר". וכ"פ השו"ע (שם ס"ד).

כמו"כ מביא הבית יוסף (או"ח סי' ריא אות ו) הלכה נוספת:

כתבו הגהות מיימון בפרק ח' (אות ש) שאם היה לפניו תבשיל שיש בו קמח כוסמין או שיפון ושבולת שועל וגפן ותאנה ורמון נראה לי דכיון דמברך על התבשיל בורא מיני מזונות דברכתו קודמת אף על גב דהני ממין שבעה ואיהו לאו ממין שבעה מכל מקום כיון דחשיבי דעבדי מינייהו פת ומברכי עלייהו המוציא וברכת המזון נראה דברכתו קודמת, אף על גב דלא עבדינהו פת. וכבר נתבאר בסמוך כן בדברי הרמב"ם.

היינו הגה"מ מדגיש אגב בירורו שכוסמין שבולת שועל ושיפון אינם ממין שבעה ואעפ"כ הם קודמים לברכה במקרה זה כיון שעושים מהם פת. וכ"כ בתשב"ץ קטן (סי' שכב), וכ"פ בשולחן ערוך (או"ח סי' ריא ס"ו).

את השאלה שהעלנו שאל הט"ז (או"ח סי' קסח ס"ק ד) וענה עליה:

משמע לכאורה דכוסמין אינו ממין שבעה וקשה דבסי' ר"ח כתב הטור בהדיא שכוסמין נכללין בכלל חטה? ונ"ל דאיתא בריש כלאים

החטים והזונין כו' וכתב שם הר"ש תימא דמשמע הכא דכוסמין עם החטים כלאים זה בזה. ובמנחות אמרין כוסמין מין חטים כו' וי"ל דההיא לענין לצאת ידי מצה כו' ש"מ דיש חילוקים בזה ע"כ קאמר כאן שפיר דכוסמין אינן בכלל שבעה לכל מילי כמו שעורין אבל כיון דמ"מ בקצת דברים הוה בכלל חטים כתב בס"י רי"ח דחשיב הוא לענין המוציא. וע' עוד ס"י רי"א בסופו.

היינו, יש דינם בכוסמין שהוא מין בפנ"ע ואינו כלול בחיטין ויש שהוא כלול בחיטין, ויש לו מעמד ביניים הלכתי.

אולם המגן אברהם (ס"י ריא ס"ק יב) כתב בקצרה: "ואיהו לאו ממין ז' - פ"י שאין נזכרים בהדיא בקרא עמ"ש ס"י קס"ה ס"ד". וכ"כ שו"ע הגר"ז (ס"י קסח ס"ה) והמשנה ברורה (ס"י ריא ס"ק לד).

היינו האחרונים דחו את הגדר שלא ממין שבעת המינים כפשוטו ובארו או כט"ז שהם מיני חטים או שעורים בצורה חלקית, או כמג"א שאינם נזכרים בפירוש שבעת המינים, אבל הם ממש ממיני החיטין והשעורין רק יש להם שם שונה. וכן באר בערוך השולחן (או"ח ס"י קסח ס"ד):

כתב רבינו הב"י בסעיף ד' פת שעורים ופת כוסמים מברך על של שעורים כיון שהוא ממין ז' אע"פ שהכוסמין יפין עכ"ל וכ"כ הטור והוא מירושלמי פ"ו [הל' א'] דברכות והכוונה דאע"ג דכוסמין מין חטין מ"מ כיון דשעורין הוזכר בפירוש בתורה יש לו מעלה נגד כוסמין אף שהוא מין חטין כמו שיש מעלה לחטין על שעורין מפני דאקדמיה בתורה ולכן זהו דווקא בפת שעורין עצמו אבל על מין שעורים כמו פת שיפון שלנו וודאי דכוסמין קודם כיון שהוא מין חטים ולנו לא נודע כלל מין כוסמין [וזוהו גם כוונת המג"א סק"ו והט"ז סק"ד נדחק בזה והדבר פשוט כמ"ש].

וכן העיר על הקושיה ותרוציה בשו"ת הר צבי (או"ח א ס"י קח):

אולם בעיקר הנחה זו, שכוסמין, שבולת - שועל ושיפון אינם בכלל ז' מינים שנשתבחה בהם א", אם כי משמע כן מדברי הגהות מיימוניות בפ"ח שהובא בב"י (סימן ריא) ובשו"ע שם (סעיף ו) שכתב: היו לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושבולת שועל ושיפון, וגפן ותאנה ורימון, כיון דמברך על התבשיל בורא מיני מזונות, ברכתו קודמת אע"ג דהנך ממין ז' ואיהו לאו ממין שבעה. אולם בט"ז שם (ס"ק ו) כתב וז"ל: קשה

דהא כתב בסימן רח דכוסמין ושבולת שועל הויין בכלל הדברים
שנשתבחה א"י וכו' יעו"ש ובמג"א (ס"ק יג) ובבאור הגר"א (אות טז)
ובשו"ע (סימן קסח סעיף ד).

משמע שמסתפק אם ניתן להביא ביכורים (שהם דוקא משבעת המינים) מכוסמין,
שבולת שועל ושיפון. ומהאחרונים לעיל משמע שיכול להביא כי הם ממש ממין שבעה.
הפני יהושע (פסחים לו ע"ב) כתב בהסבר תוס' שם:

אלא דלמאי דפשיטא ליה למהרש"א דכוסמין ושיבולת שועל ושיפון
מיני ביכורים נינהו נראה שאינו כן דלענ"ד לא אשכחן לה בשום
דוכתא בש"ס, וגם בלשון הרמב"ם בהלכות ביכורים, וא"כ הדעת
מכרעת דנהי דכוסמין מין חטין ושבולת שועל ושיפון מין שעורין היינו
לענין חלה ותרומה וכלאים כפרש"י והתוספות לעיל [ל"ה ע"א] וכ"ש
לענין דמקריין לחם דילפינן לה מחלה מריבויא דעריסותיכם כמו
שכתבתי לעיל בשמעתין בשם הירושלמי או משום דהוי בכלל לחם
לענין חמץ ומצה כיון שבא לכלל חימוץ ומהיקישא דלעיל, משא"כ
לענין ביכורים **לא מהני מה שהן ממיני חטין ושעורין אלא חטין
ושעורין ממש בעינן** וילפינן לה במנחות מגזירה שוה דארץ ארץ
מקרא דארץ חטה ושעורה. ועוד דהא לענין ביכורים אפילו בהנך ז'
מינים עצמן אין מביאין אלא ממיני המובחר שבהם כדתנן [ביכורים
פ"א מ"ג] ואין מביאין מתמרה שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן
מהאי טעמא גופא כ"ש לענין כוסמין ואינך דגריעי טובא מחטין
ושעורין גופייהו וא"כ **מסתמא אינן בכלל הנך ז' מינים דשבח ארץ
ישראל**, ולפי"ז עולין דברי התוס' כאן יפה שלזה הענין עצמו נתכוונו
דאין לומר הא דקאמר אוציא חטין ושעורין היינו למעוטי נמי הנך מיני
דכוסמין ושבולת שועל ושיפון כיון שיש במינן ביכורים והיינו חטין
ושעורין ממש שהן מינם הא ליתא דהא אנן לחם בעינן, אלא דקושטא
דמילתא דקאמר אוציא חטין ושעורין היינו חטין ושעורין ממש ומצות
מצה מתקיים בהנך ג' מינים אחרים דוקא, כן נראה לי בכוונת
התוספות.

עולה מדבריהם שזו מחלוקת אחרונים לגבי הבאת כוסמין וכו' בשבעת המינים.
והעיר על הפנ"י בתוס' רעק"א לביכורים (פ"א מ"ג).

וכן בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח ס' ל אות ב) הביא את מחלוקת המהרש"א והפנ"י. ומנה אחרונים שכתבו כפנ"י:

וכ"כ הצ"ח שם. וכן בחי' המהר"ם שיק על המצות (מצוה צא). ע"ש. אבל הרש"ש בחי' לפסחים (לו, ב) **כתב להוכיח שכל חמשת מיני דגן חייבים בבכורים**, וכדברי המהרש"א. ע"ש.

וכך כתב לגבי שאלה זו בשו"ת שבט הלוי (ח"י ס' מג אות ב):

טו"ז ס"ק ב', חמשת מיני דגן כולל גם כוסמין שבולת שועל ושיפון, דגם הם חשובים, ועוד משום עיקר חיות האדם בזה, עיין בלבוש בהגה מה שהעירו מסי' קס"ח דחטים קודמין לכוסמין, ולכאורה הטעם דאינם ממין שנשתבח א"י וכל הלבוש דאינו, רק הטעם **משום דאינם מוזכרים בפירוש בפסוק**, כחטים ושעורים, ואע"פ דא"כ יוקדם לה חמשת מיני פירות שהם הוזכרו בפירוש בפסוק, לזה כ' דאהני הך טעמא דעיקר חיות האדם, משא"כ הפירות, ובאמת בטעם קדימת חטים לכוסמין בסי' קס"ח אפשר עוד להבין לנכון למש"כ הפ"י פסחים ל"ו ע"ב והגרעק"א פ"ק דבכורים דאעפ"י שכוסמין וכו' ממין שבעה לענין שאר דברים, אבל לענין בכורים רק חטים ושעורים ממש נחשבים לז' מינים דאינם שבח ארץ ממש ע"כ חטים קודם להם, אבל לענין לחם חשובים.

מסקנות

א. אע"פ שיש מקום לומר שכל חמשת מיני דגן שייכים במצוות המקדש מפני שהם מעין תולדות לחיטין ושעורין, בכ"ז רוב המנחות מובאות רק מסולת חיטין, ומנחת העומר ומנחת סוטה רק משעורין ואם כי יש ממפרשי הירושלמי שהעלו ניתן להביא מנחות שעורים משבולת שועל).

ב. לגבי שבעת המינין נחלקו האחרונים האם מותר ואולי אף חייבים להביא מכוסמין שבולת שועל ושיפון, מפני שהם כלולים בתוך חיטה ושעורה.

הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלות ותשובות קצרות

כלאים

שאלה

ידוע איסור כלאיים בהרכבה של שני מיני פרות, אולם אם בדיעבד הורכבו הפרות- אינם אסורים. האם בקניית פירות כגון אפרשזיף ודומיהם אין משום עידוד לעבור על איסור זה?

תשובה

התורה וחז"ל לא גזרו על אכילת פירות כלאים, ואין לאסור כיום אכילתם, למרות ה"עידוד לעבור על איסור זה" משום שאין אנו יכולים לגזור גזרות חדשות מעצמנו. בכל אופן לגבי הדוגמא שהבאת אפרשזיף איננו כלאים או הרכבה אסורה. הם מין של אפרסק.

שאלה

מה המרחק שאני צריך להשאיר בגינתי בין שתילת צמחי תה לצמחי ירקות?

תשובה

לפחות 15 ס"מ בין צמח לצמח.

שאלה

שתלנו שיח פסיפלורה לפני כשנתיים (לפני שנת שמיטה). הוא גדל מאוד יפה וכיום יש לו המון פירות. האם ניתן לאכול מהם או שהפסיפלורה נחשבת לעץ ולכן לא ניתן?

תשובה

בשאלת הפסיפלורה נחלקו האחרונים, יש אומרים שהוא עץ כיוון שחי הרבה שנים ולא מחליף גזעו, ויש אומרים שהוא ירק כיוון שנותן פרי בתוך שנתו. בשאלה זו רבים נחלקו בה ונוצר מצב שרוב הספרדים מקילים שהוא ירק והאשכנזים מחמירים שיחשב כאילן, חלוקה זו בין ספרדים לאשכנזים אינה שייכת למחלוקות של הבית יוסף והרמ"א, אלא מסיבות אחרות נוצר מצב זה. בכל אופן אנו כמכון התורה והארץ מורים לכתחילה לחומרה כיוון שזו מחלוקת בדין דאורייתא.

תולעים

שאלה

כיצד מנקים שומר ושיבה?

תשובה

אפשר להשתמש בה כתמצית בתוך שקית צפופה מאד (כמו שקית תה). נקיון שומר מתבצע באופן זה מורידים את העלים הירוקים שבראש השומר, את הבצל מפרקים גלד גלד ושוטפים, ולאחר מכן מסתכלים עליו היטב מול השמש.

שאלה

האם דינו של ירק עירית לגבי חרקים כמו שאר ירקות הקיימים בשיטת הגידול של גוש קטיף (חסלט)? א"כ למה אין שווק עירית בחסלט באופן מסודר?

תשובה

עירית מאד נגועה. יש תקופות שיש עירית הגדלה בפקות, אולם יש תקופות שאין עירית בשוק בגלל חרקים.

שאלה

אשתי הלכה שבוע שעבר לקניות וראתה ירקות מוחמצים ובניהם גם כרובית (לא כרוב) כשרים בהכשר של אחד הבדצי"ם המוכרים. אני יודע מתוך שנות לימודי שאי אפשר לנקות כרובית ו/או ברוקולי. רציתי לדעת א. האם יש מצב בו ניתן לאכול כרובית או ברוקולי, אם כן איך לנקותם. ב. האם ייתכן שיהיה ירק כזה בהכשר הבד"צ? ג. מאיזה ירקות נוספים יש ל"הזהר" או להימנע?

תשובה

שאלה זו צריכה להיות מופנית לבד"ץ נותן הכשרות, אולם צדקת שאין אפשרות לנקות כרובית. אמנם יש מספר חדשים בשנה שבהם מצליחות חברות גידול מסוימות לגדל מעט כרובית ללא חרקים, ויש לחוש. כמו כן יש כרובית מחו"ל שאין בה חרקים, כך שצריך לבדוק אצל נותן הכשרות האם התירו להחמיץ כרובית רגילה. באופן כללי לדעתי עד שלא מבררים לא כדאי לאכול.

שאלה

רציתי לדעת האם מותר לאכול לבבות ארטישוק שמגיעות קפואות? האם ישנם תולעים גם בלב עצמו או שרק העלים הם הבעיה?

תשובה

בלבבות ארטישוק בד"כ אין תולעים, אולם צריך לשטוף לפני האכילה.

שאלה

בתשובה ביחס לתות שדה, השיב הרב יהודה עמיחי שליט"א שישנה בעיה של חרקים הנראים לעין, והמליץ לרסק את התותים בבלנדר. ושאלתי כיצד "מבטלים" איסור לכתחילה? והאם אפשר לסמוך על היתר זה, של שימוש בבלנדר, גם בנוגע לדברים אחרים שיש בהם מציאות של חרקים?

תשובה

היתר זה הוא היתר השימוש בקמח, כל התבואה נגועה אבל הותרה לשימוש על פי הראשונים (תרומת הדשן ועוד) לאחר טחינה. גם כאן היסוד הוא טחינה ועושים ממנו גלידה או ריבה, ואז הטחינה היא לא לצורך ביטול הדבר עצמו אלא לצורך עשיית המחית או הגלידה והדבר הותר.

שאלה

האם יש אפשרות לנקות עלי בזיליקום שאינם מגידול בחממות ללא תולעים? מה רמת הנגיעות בעלי בזיליקום? במידה ונקיון מועיל האם רמת הנקיון היא מהדרין? האם עלים שלא נוקו אוסרים תבשיל בדיעבד?

תשובה

בזיליקום יש נגיעות גבוהה מאד של תולעים, ומצויים בו כל סוגי החרקים (מנהרות, תריפסים, כנימות אקריות) הבדיקה קשה וארוכה. יש אפשרות לנקות השאלה היא כמה זמן מקדישים ומשקיעים בכך.

הגדרת הכשר מהדרין תלויה במנקה, כמה הוא מבין בחרקים וכמה זמן הקדיש לעניין.

בדיעבד פרושו שכבר נעשה. א"כ יש לשאול את השאלה אחר מקרה ולא לכתחילה לשאול על דיעבד. ואם השאלה האם אדם עבר עבירה או לא, אזי התשובה היא שאין לזה משמעות, שהרי חשבונות הם של הקב"ה בלבד.

שאלה

הרב עמיחי התייחס לשאלה בנושא לואיזה וכתב שיש לחלוט אותה במסננת בד בניגוד לחליטה ישירות למים חמים. שאלתי האם לואיזה אינה מוחזקת כנקייה מחרקים? בנוסף, הרי מדובר בצמח ארומטי, אשר משתמשים בו אף לדחיית חרקים? ומה באשר לצמחים ארומטיים אחרים דוגמת השיבא, הרוזמרין והקורנית (טימין)? האם תשובת הרב עמיחי לחלוט בסינון לואיזה היא לחומרא או מעיקר הדין? בנוסף, ראיתי תשובות של מספר רבנים לגבי נענע (המוחזקת נגועה) ובהן מוצגת אפשרות לחלוט אותה במים רותחים ולהסתכל על המים היטב (ולא הנענע, מן הסתם). אם אין חרקים במי החליטה הרי שניתן לשתותם לבד מן המים שבתחתית הכוס אותם לא ניתן לבדוק. האם זוהי אלטרנטיבה ראויה, ואם לא, מדוע? הלא אין איסור אלא במה שהעין שולטת?

תשובה

הלואיזה מאד נגועה בחרקים, לא מדיני חומרא וכדו, אלא מעיקר הדין אין לאכלה בלא בדיקה מיוחדת. דבר זה נבדק במעבדות מחקר. גם בצמחים ארומטיים יש חרקים שונים, (שיבא מאד נגועה, רוזמרין נגועה), ואדרבא בגלל השמנים קשה יותר להוריד את החרקים מהירק. אם באמת כל טיפה וטיפה

נבדקת על ידי ראייה אפשר להתיר בדרך זאת, אולם מכיוון שאין אפשרות לבדוק כל טיפה וטיפה בכוס וברור שהחרקים יעלו עם כל נענוע של הכוס, על כן הרי זה מעלים עיניו מהאיסור. אין לשתות אלא בחליטה כאשר הנענע בתוך בגד או ניילון שאין החרקים יכולים לצאת דרכו.

שכחה ופאה

שאלה

איך אפשר לקיים כיום את מצוות שכחה ופאה. מה היא הכמות הנדרשת להשאיר לעניים? למי אמורים להביא את הכמות הזו? כי הרי עניים לא ממש באים כיום לאסוף אותה..

תשובה

כיון שאין עניים כיום הבאים לקחת את הפאה, הרי שאין אפשרות לקיים מצוה זו, מכיוון שבהנחת הפאה אנו משאירים אותה לעורבים ולא לעניים, ועל כן אין טעם בהשארת הפאה. פאה זו מצוה שהעניים צריכים לבוא ולקחת אין צורך להביא להם את הפאה.

כשרות

שאלה

האם אלמוגים עצמם כשרים למאכל? יש קפסולות עם סידן שנלקח מאלמוגים ולכן רציתי לבדוק.

תשובה

אם זה הרכיב היחידי הבעייתי, הרי שויטמין זה כשר לשמוש.

שביעית

שאלה

יש ברשותי רבע בקבוק יין שהוא אוצר בית דין. הבקבוק פתוח כבר יותר מחודש ולא נמצא בקרור והוא כבר לא טוב לשתיה. מה לעשות איתו?

תשובה

אם הוא החמיץ אפשר לשפוך אותו באדמה.

שאלה

ראיתי היום בסופרמרקט מיץ ענבים לקידוש שרשום עליו "בקדושת שביעית". בעלי המקום לא דתיים, ולא נראה לי (אפשר לומר בודאות) שהפקירו את היין בערב פסח. האם אפשר לקנות/ לקדש על מיץ ענבים שכזה?

תשובה

אם זה מיץ ענבים שלא הופקר יש להשתדל לא לקנות אותו כעת, עד שיתברר שבעל החנות ידע או עשה הפקר או התמנה כשליח בית דין. בלא זאת אין לקנות מיץ זה, עדיף לקנות היתר מכירה או ייבוא או נכרי.

